

Vester Altan - bebyggede strukturer	s. 3
Landskab.....	s. 4
Kulturhistorie.....	s. 4-6
Arkitektoniske iagttagelser.....	s. 7-8
Bevaringstilstand, anbefalinger.....	s. 9-10
Foto-eksempler.....	s. 10-13
Bygningstype 1 - Etagehuse i 2-3 etager med grundmur og facadedekorationer i teglsten og terracotta opført 1880-1900.....	s. 14-21
Foto-eksempler.....	s. 22-25
Bygningstype 2 - Etageejendomme i 3-5 etager med karnapper, altaner og dekorerede facader opført 1900-1930.....	s. 26-33
Foto-eksempler.....	s. 34-37
Bygningstype 3 - Etageejendomme i 3-6 etager Den nationale funktionelle tradition opført 1930-50.....	s. 38-44
Foto-eksempler.....	s. 45-49
Henvisninger	s. 50-51

Udarbejdet af Raadvad, Center for Bygningsbevaring og
Stadsarkitektens kontor, Randers Kommune, sept. 2009

BEBYGGEDE STRUKTURER

Vester Altan, Randers by

 sigtelinier

LANDSKAB

Vester Altan-kvarteret ligger på de sydvendte skråninger vest for den ældre bykerne i Randers. Terrænet falder kraftigt ned mod Gudenådalen, og bebyggelsen stopper ved jernbanen, der danner overgang til de lave engarealer i ådalen. Den landskabelige placering på skråningerne præger i høj grad oplevelsen af kvarteret. Hvor den ældre bydannelse er anlagt langs et slynget terrænbestemt vejnet, er Vester Altan kvarteret præget af regulære anlagte gader, der indrammer en række markante og vidstrakte kig ud over ådalen.

Eneste terrænbestemte forløb er de to ældre vejføringer – hhv. Vestergade, der er byens gamle udfaldsvej og Vester Altanvej, der har et slynget forløb op af skråningerne.

De markante terrænforhold præger også området bygninger, der er kendetegnet af de høje sokler, som springer fra bygning til bygning. Terrænet afspejler sig også tydeligt i de to hjørnebygninger, der afslutter de spidse karréer ved hhv. Hobrovej/Prins Christians Gade og Pontoppidans Gade/Danmarksgade samt ved tidligere Sct. Pauls Kirke, i dag missionshus, der ligger i "spidsen" mellem Hobrovej og Danmarksgade

Den markante terrænforskel og kigget mod ådalen opleves særligt i Steen Blichers Gade og Fredensgade samt langs den slyngede Vester Altanvej. Mod vest falder terrænet, hvad der præger oplevelsen af Danmarksgade og Prins Christians Gade. Gennem de to gader er der langstrakte kig mod de grønne skråninger på Vester Altan, der ligger som en hævet fremskudt, grøn banke.

Bydelens landskabelige placering på skråningerne giver en række fine kig ud over ådalen. Det skrånende terræn understreges af de markerede sokler.

KULTURHISTORIE

Vester Altan kvarteret er en "ny" bydel, der vokser op vest for den middelalderlige bykerne i Randers i perioden fra 1880 og op til midten af 1900-tallet. Kvarteret ligger på skråningerne nord for Vestergade, der er byens gamle udfaldsvej mod vest. At Vestergade er områdets ældste ses både på det let slyngede og terrænbestemte vejforløb samt på bebyggelsen, der rummer flere ældre bindingsværksejendomme.

Anlægget grænser op til det grønne anlæg "Vester Altan", der er anlagt i 1818 i et område, der husede både byens gamle galgebakke og ældre grusgrave. Anlægget bliver delt i to, da man i 1893 fører Hobrovej igennem området.

Den første "nyere" bebyggelse af kvarteret sker langs Søren Møllers Gade og langs de to tværgader Steen Blichers Gade og Fredensgade, der blev bebygget med enkle, lave gadehuse opført i to-tre etager med arbejder- og håndværkerboliger. I gårdene er baghuse og små værksteder og erhverv. Denne udbygning sker fra 1880, og hele området bliver anlagt på den gamle "Slyngborg"-gårds jorde, der blev udstykket af Søren Møller i 1880. Eneste brud på de regelrette og ensartede gadehuse er de to punkthuse i vejsammenskæringen mellem Søren Møllers Gade og Steen Blichers Gade, der blev opført som hhv. borgmesterbolig og frimurerloge. Langs Danmarksgade (der dengang hed Ny Markedsgade) var på dette tidspunkt opført enkelte ejendomme i flere etager, men området var ikke bebygget mod nord. Denne udbygning sker fra 1900 med anlæggelsen af Prins Christians Gade og Pontoppidans Gade, der bliver bebyg-

get med de karakteristiske etageejendomme i 3-5 etager med altaner, karnapper mm. Også Vester Altanvej, der er en del af det gamle vejnet, bliver bebygget med de for perioden typiske ejendomme. Omkring 1900 opføres den nu nedlagte Sct. Pauls Kirke, der giver en markant og effektfuld afslutning af "den nye" Hobrovej/Danmarksgade-karré.

Den nordlige del af Vester Altanvej med bebyggelsen Nørreport, der ligger vest for anlægget, blev opført i begyndelsen af 1930'erne og udgør som type en del af Vester Altan-kvarteret.

I 30'erne og 40'erne bliver kvarteret udbygget med en række fine ejendomme, der er stærkt prægede af tidens funktionalistiske strømninger. Mest markant er bebyggelserne langs Hobrovej ("Skovbrynet", "Solgaarden" og Hobrovej 48-52) samt bebyggelsen "Vesterport". I forbindelse med opførelsen af Vesterport anlægges også Vilhelm Thomsens Plads og trappeanlægget, der forbinder pladsen med Vester Altan. Foruden disse markante bebyggelser er området præget af en række andre fine bebyggelser, opført i perioden 1930-50, der afspejler tidens idealer om sunde boliger, lys og luft – og som fuldender og fortætter bydannelsen i kvarteret.

Den seneste ændring sker i forbindelse med gadegennembruddet "Vesterbro" i 1950'erne, der laver en markant afgrænsning mellem den ældre bydannelse til Vester Altan-kvarteret.

Den ældre vejføring lader sig stadig aflæse i bebyggelsesmønsteret ved den skrå afskæring ved udløbet af Slyngborggade og Søren Møllers

Gade, og i stiforløbet, der fortsætter op til Hobrovej. Ved Vesterbro opføres i 50'erne en række nyere etageejendomme, der repræsenterer de sidste strømninger fra "den funktionelle tradition" med velkomponerede facader og fint detaljeret murværk.

Kvarteret, der udvikler sig nord for den gamle Vestergade, består således af fire forskellige "perioder", der er opført indenfor et relativt kort tidsrum. De enkelte perioder har en indbyrdes forskellighed i bygningernes arkitektur, størrelse, mm., men alligevel opfattes kvarteret som en sammenhængende helhed.

Randers - målebordsblad 1842-1899

På kortets ses "det gamle" Randers, inden Vester Altan-kvarteret blev bebygget. Kvarterets afgrænsning med Hobrovej, Vester Altanvej og Vestergade, ses allerede her.

Randers - målebordsblad: 1928 - 1940

Søren Møllers Gade, Danmarksgade og Steen Blichers Gade er anlagt på dette tidspunkt, og denne del af kvarteret er næsten udbygget. Kortet afspejler situationen omkring 1900, inden Prins Christians Gade og Pontopidans Gade anlægges. Fengers detaljerede kort over Randers fra 1902 viser samme situation i området.

Randers – målebordsblad 2008

Kvarteret er udbygget. Gadegennembruddet Vestervold giver en skarp adskillelse mellem den ældre bydannelse og Vester Altan-kvarteret.

ARKITEKTONISKE IAGTTAGELSER

Vester Altan-kvarteret er særligt præget af beliggenheden på skråningerne, der giver en række forskelligartede og rigt varierede gaderum. Bebyggelsen er fint tilpasset de specielle terrænforhold, hvilket understreger den særlige beliggenhed. Kulturhistorisk og rumligt er kvarteret delt op i en række mindre bebyggelsesmønstre, der tilsammen danner en fin og varieret helhed.

1. Vester Altan/Det grønne anlæg
2. Den gamle udfaldsvej/Vester gade
3. Arbejderbebyggelsen/Søren Møllers Gade, Steen Blichers Gade og Fredensgade
4. Karnap- og altanbyen/Vester Altanvej, Prins Christians Gade, Pontoppidans Gade, Danmarks gade og Søren Møllers Gade
5. Karrébyens funktionalistiske afslutning/Hobrovej
6. Den funktionalistiske karré/Vesterport
7. Gadegennembruddet/Vestervold

Det grønne anlæg/Vester Altan

Vester Altan, der er en del af den gamle grønne krans, som tidligere omsluttede byen, danner en markant afslutning på bydelen og præger oplevelsen af kvarteret. Dette ses særligt i området ved Vester Altanvejs sydlige del, hvor anlægget danner en grøn "mur" og afslutter de langstrakte kig fra Danmarksgade og Prins Christians Gade samt ved Vester Altanvej,

der ligger ud mod de stejle bevoksede skråninger, som danner en grøn væg i gaderummet.

De to funkisbebyggelser "Skovbrynet" og Hobrovej 42 ligger i et fint og bearbejdet samspil med det grønne anlæg og danner en fin og markeret afslutning af byen ud mod anlægget. Fra den sydlige del af Vester Altan er der betagende udsigt ud over bydelens tage og ud over ådalen. På skråningerne mod syd giver trappeanlægget en fin forbindelse til Vesterport og byen. Parken er præget af smuk og kultiveret beplantning med store fritstående træer, og det grønne anlæg indgår som helhed i et fint samspil med den omkringliggende bebyggelse.

Den gamle udfaldsvej, Vestergade

Den sydlige del af kvarteret domineres af Vestergade, der har et let slynget forløb i overgangen mellem skråningerne mod nord og det lave engareal mod syd. Det let slyngede vejforløb adskiller sig fra resten af kvarterets anlagte og regulære gader, og giver en varieret oplevelse af bebyggelsen.

Bebyggelsen langs det gamle vejforløb er varieret og spænder fra de ældre lave bindingsværkshuse, der er knyttet til den gamle udfaldsvej, til nyere moderne etagebyggeri fra midten af 1900 og frem. Bebyggelsen rummer mange fine enkelthuse og er kendetegnet af variation i bebyggelsen, hvilket sammen med det slyngede vejforløb danner en fin helhed. Vestergade er "klippet over" af den stærkt trafikerede Vestervold.

Den østlige del af gaden er domineret af en lille torvedannelse mellem den gamle Staldgårdsgade og Vestergade, der er opstået efter gadegennembruddet ved Vestervold. Den ældre bebyggelse omkring torvet danner en fin afgrænsning mod nord og syd, mens det nyere byggeri mod øst danner en uafklaret og ubearbejdet afslutning.

Arbejderbebyggelsen - Søren Møllers Gade, Steen Blichers gade og Fredensgade

Denne del af kvarteret er kendetegnet af den lange lineære Søren Møllers Gade samt Steen Blichers Gade og Fredensgade, der begge har lige og regulære forløb op ad de markante skråninger.

Bebyggelsen er homogen og ensartet og består for størstedelen af enkle, lave gadehuse opført i hhv. to og tre etager. De enkle bygninger er opført som elegante variationer over samme tema med grundmurede facader i rød tegl med enkle afdæmpede dekorationer i murværk, formsten, terrakotta og puds. Det helt særlige ved de to gadeforløb er det kraftige terrænfald, som understreges af facadernes vandrette inddeling og af de kraftigt markerede sokler, der ligger som en "trappe" op ad bakken.

Gårdrummene er præget af beplantning og baghuse, der tidligere har været anvendt til beboelse eller værksteder og produktion.

Set fra Hobrovej er der et enestående kig langs Fredensgade og St. Blichers Gade ud over Gudenådalen, der er indrammet af de ensartede lave huse.

Et karakteristisk træk for denne del af kvarteret er hjørnepartierne, der er markerede med fint udførte hjørnetårne, spir eller skråt afskårne hjørner med kamtakker eller frontkviste.

Den homogene husrække brydes let i krydset mellem Steen Blichers Gade og Søren Møllers Gade ved de to større punkthuse, der er opført som hhv. borgmesterbolig og frimurerloge.

Karnap- og altanbyen - Vester Altanvej, Prins Christians Gade, Pontoppidans Gade, Danmarks-gade og Søren Møllers Gade

Denne del af kvarteret er anlagt og bebygget efter 1900, og oplevelsen af området er dels præget af det faldende terræn og dels præget af beliggenheden tæt ved Vester Altan, hvilket giver en række grønne "kig" ud af byen.

Kvarteret afgrænses ud mod Vester Altan af et usædvanligt fint bebyggelsesforløb, der ligger langs Vester Altanvej, som har et fint slynget forløb op af skråningen.

Fra de to diagonale vejforløb (Pontopidans Gade, Danmarksgade) er der fint udsyn mod det grønne væg, der dannes af Vester Altan. Omkring de to diagonale vejforløb opstår også to små trekantede pladsdannelser, hvor terrænforskellen i de "spidse" karréer tages op af to markante etageejendomme.

Også Vester Altanvej, der afgrænser området ind mod Vester Altan, adskiller sig markant fra de øvrige gader i området, ved det slyngede vejforløb.

Bebyggelsen i dette område er præget af store etageejendomme, der er karakteriseret af de mange karréer, altaner og rige facadedekorationer.

Karrébyens funktionalistiske afslutning ved Hobrovej

De grundmurede etageejendomme, der ligger langs Hobrovejs vestre del og ud mod de grønne arealer ud mod Vester Altan, udgør et usædvanligt fint og helstøbt forløb med etage-ejendomme, der er præget af de funktionalistiske strømninger, som prægede arkitekturen i 1930'erne. Bebyggelsen ud mod Vester Altan danner en fin og bearbejdet afslutning af karrébyen ud mod de grønne arealer. Terrænfaldet opleves markant langs Skovbrynet ud mod Vester Altan.

Den funktionalistiske karré/Vesterport

Den markante bebyggelse Vesterport, der ligger ved "foden" af Vester Altan er en af områdets karaktergivende bebyggelser. Karréen er opført som et samlet bygningsværk, der afslut-

ter Vester Altan-kvarteret mod vest. Bebyggelsen er opført i 1932 samtidig med, at Søren Møllers Gade forlænges og den lille pladsdannelse "Vilhelm Thomsens Plads" etableres. Karréen danner en fin afslutning på Vester Altan-kvarteret og danner tillige en fin "væg" mod banegården.

Gadegennembruddet/Vestervold

Den brede og stærkt trafikerede Vestervold udgør en markant overgang mellem "den gamle by" og Vester Altan, et skarpt, bredt og ufølsomt snit i den ældre bystruktur. Rumdannelsen omkring Vestervold er diffus. Den karaktergivende bebyggelse er domineret af de større etageejendomme fra 50'erne, der i skala og detaljering indgår i et fint samspil med det brede vejforløb.

I den sydlige del af Vestervold danner de ældre etageejendomme klare vægge omkring gaden, mens den nordlige del er udefineret og usammenhængende og uden sammenhæng med den ældre bebyggelse. Tilsammen danner de forskelligartede bebyggelser og bebyggelsesmønstre en værdifuld helhed. Særligt tre strukturer er kendetegnende for området og rummer unikke kvaliteter.

1. Området omkring Søren Møllers Gade, Steen Blichers Gade og Fredensgade med de velbevarede gadehuse
2. Området ved Vester Altanvej, Dan marksgade, Pontoppidansgade
3. Området med de funktionalistiske bebyggelser omkring Hobrovej og Vesterport

Kvaliteterne er både knyttet til de fine byrum, det skrånende terræn og til de mange velbevarede bygninger. Ved at understøtte og udvikle de eksisterende landskabelige, kultuhistoriske og arkitektoniske kvaliteter, vil man få en sjældent helstøbt bydel.

BEVARINGSTILSTAND

Vester Altan-kvarteret udgør en samlet velbevaret helhed, der afspejler en periode på 70 års byudvikling. Bydelens gaderum og gadeforløb fremstår velbevarede, og facaderne har i vid udstrækning bevaret deres oprindelige overflader og er ikke, som det ellers se mange andre steder i landet, overmalede eller unødigt romaniserede med maling, tyndpuds mm. Tagfladerne, der er særligt betydningsfulde for oplevelsen af bydelen på grund af det stærkt skrånende terræn, er som helhed velbevarede, men flere af de senere tagomlægninger er foretaget med nyere materialer. Tagrummene er tydeligvis udnyttet intensivt, og flere tagflader er prægede af tagvinduer eller nye kviste, der i størrelse, udformning og karakter er væsentlig forskellige fra de oprindelige.

Der er bevaret meget få originale vinduer i området og mange af de ældre

vinduer er udskiftet med nyere termoruder, træ/alu- eller plastvinduer, der svækker de enkelte bygningers bevaringsværdier. Derimod er der bevaret usædvanligt mange fine af de for kvarteret typiske fyldingsdøre, som indgår i en fin sammenhæng med de markerede indgangspartier.

Som helhed er kvarteret usædvanligt velbevaret og rummer store bevaringsværdier – både hvad angår byrum og gademiljøer, bygninger og karaktergivende detaljer som døre, facade-dekorationer og overflader.

ANBEFALINGER

Det skal overordnet anbefales, at kommende planlægning tager udgangspunkt i den eksisterende kar-réstruktur og vejstruktur, og at eventuelt nyt byggeri understøtter disse. Planlægningen skal ikke standse denne udvikling, men sikre en fortsat fornuftig brug af kvarteret og kvarterets boliger, der samtidig tager hensyn til bevaringsværdierne.

De langsgående kig af de lange lineære gader er et værdifuldt træk, som bør fastholdes, og man skal derfor nøje overveje etablering af trafikdæmpende foranstaltning, der kan svække denne kvalitet.

Området er ikke præget af skæmmende byinventar som P-automater, gadelygter eller "by-design"-bænke, affaldsspande eller lignende, men fremstår som et levende bymiljø i udvikling. Den eksisterende enkle gadebelysning med ophængte lamper er en enkel og typisk løsning, der giver en fin oplysning af gaderummet.

Man bør gennem planlægning sikre de værdifulde originale bygningsdele som vinduer, oprindelige tagkviste og de rigt udsmykkede fyldingsdøre samt portene. Vinduer bør males med dækkende oliemaling og bør som hovedregel holdes i den traditionelle jordfarveskala.

Ved udskiftning af senere tilkomne vinduer bør man som hovedregel udskifte til vinduer udført med enkeltlagsglas lagt i kit og forsynet med indvendige koblede rammer, eller forsatsrammer med energiglas.

Nedløb og tagrender bør udføres i zink.

Kvarteret har i sjælden grad undgået skæmmende overfladebehandlinger af de murede facader, hvad der giver kvarteret en fin sammenhæng. Man bør fastholde de murede facader i kvarteret, og man bør så vidt muligt sikre, at støbte, trukne og modelerede bygningsdele fortsat står i materialets egen farve.

De pudsede og malede/kalkede huse bør farvesættes efter den traditionelle kalkfarveskala, og man bør således undgå farver som kraftig dækkende blå, grøn, sort eller lignende, der vil svække den

homogenitet, der kendetegner kvarterets bygninger.

Ældre svejsede eller smedede gelændere mm. bør istandsættes nænsomt, og de bør overfladebehandles med traditionel malerbehandling frem for pulverlakering.

Tagflader bør belægges med samme tagmaterialer som oprindelig anvendt. Det vil i de fleste tilfælde sige røde vingetegl eller naturskiffer. Tagene skal lægges traditionelt med muret rygning. Man bør undgå store tagvinduer i tagfladen, ligesom man bør undgå nye kviste, der i udformning, dimensionering og antal er fremmede for de ældre bygnings typer.

Skorstenene er et karaktergivende element i områdets bebyggelse, og man bør fastholde eksisterende skorstene.

BEBYGGEDE STRUKTURER

Hjørnebygningerne i området er særligt markerede med hjørnetårne, spir, skråt afskårne hjørner eller lignende.

Fine huse langs den slyngede Vester Altanvej med karnapper og altaner samt de for kvarteret typiske sokler, der optager det stigende terræn.

Kvarteret er kendetegnet af det skrånende terræn og de lange regulære gader. Det faldende terræn understreges af de markerede sokler og facadernes vandrette inddeling.

I området mellem Danmarksgade og Hobrovej giver de diagonale veje de typiske "spidse" ender på karréerne, der sammen med de særlige terrænforhold skaber rammerne for den særegne arkitektur i området.

Vesterport er et fint og tidstypisk anlæg, der afspejler de funktionalistiske strømninger, som præger arkitekturen i 1930'erne.

Det velproportionerede og tidstypiske murede funkishus danner en fin afslutning af karrén ud mod Vester Altan.

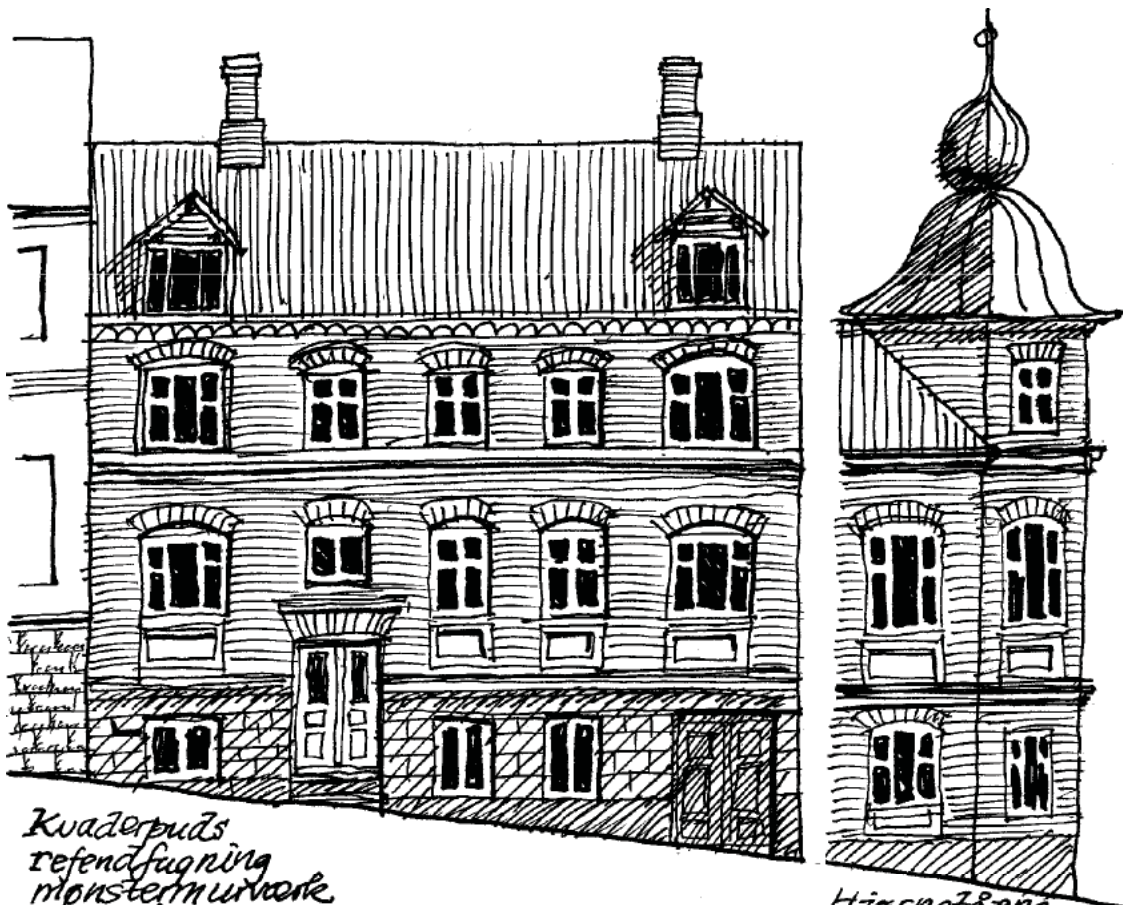
Vestervold er en nyere vejføring. Den ældre bebyggelse følger det tidligere vejforløb, hvilket medvirker til opløsningen af rumdannelsen omkring Vestervold.

Fin og typisk bebyggelse fra 1950'erne ud mod Vestervold.

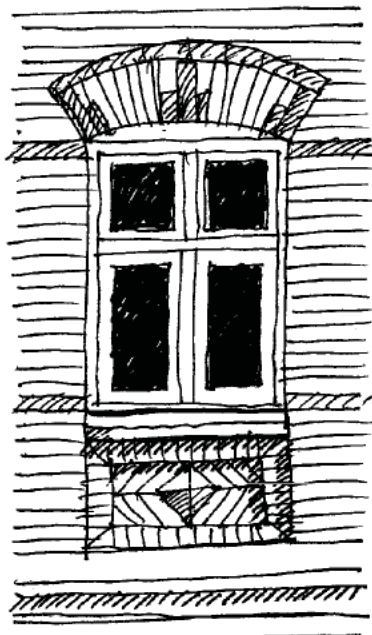
VESTER ALTAN-KVARTERET

Etagehuse i 2-3 etager med grundmur og facadedekorationer i teglsten og terracotta. Opført 1880 - 1900

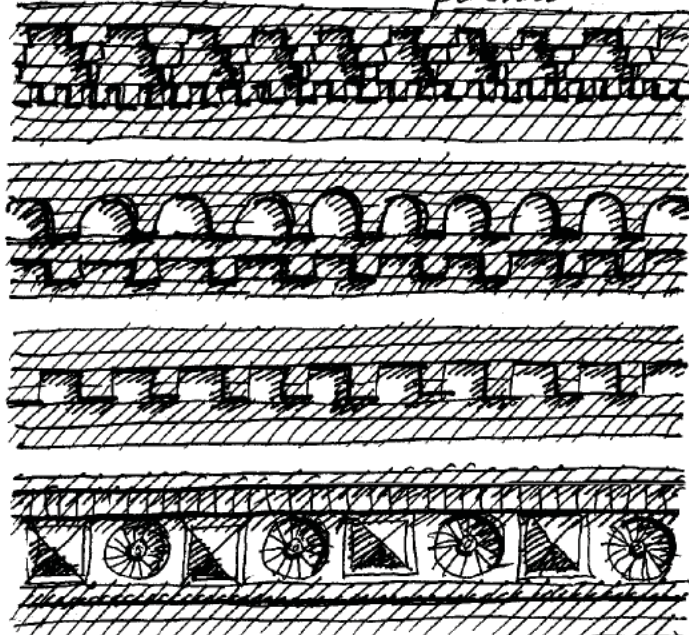

*Kvaderpudd
refendfugning
mønstermurværk
murværesdekorationer*

*Hjørnetårne
på skrå*

*Detalje af vindue
i facade murværk
Shen Vårby 08*

*Forskellige murede gesimser og bånd
med mursten, formsten og terracotta*

IDENTIFIKATION

Et særligt træk for Vester Altan-kvarteret er de mange fine gadehuse, der er opført i to eller tre etager i tiden fra 1880 til ca. 1900. Facaderne er grundmurede og står for hovedpartens vedkommende med facaderne i røde mursten i kombination med pudsede detaljer. Bygningerne er kendetegnede af pudsede sokler, der ofte er udsmykkede med refendfugning, kvaderpuds og profilerede led.

Et helt typisk træk for Vester Altan-kvarteret er de markerede hjørner, der enten er skråt afskårne, eller markerede med hjørnetårne og fint bearbejdede spir.

De murede facader prydes af fine dekorationer i form af:

- Mønstermurværk og bearbejdede fuger
- Formsten og terracotta
- Glaserede tegl
- Støbte eller trukne dekorationer

Dekorationerne er særligt knyttet til bygningens konstruktive led som f.eks. gesims, sålbænk samt brystningen under vinduet.

Ved tagfod afsluttes murværket af en muret eller pudset hovedgesims, der danner overgang til taget, som er uden udhæng.

De lave gadehuse har saddeltag, der er belagt med røde vingetegl eller med naturskiffer. Typiske for tegltagene er den murede rygning samt den karakteristiske opskalkning ved tagfoden, der giver taget et særligt lille knæk. I tagfladen kan være enkelte tagvinduer af støbejern og i mange tilfælde også et par mindre tagkviste, der er kendetegnet af tynde sider og

udhængede tag.

Facaden har en regelmæssig inddeling med to og trefagsvinduer af dannebrogstypen og har i mange tilfælde et portparti, der modsvares af et trefagsvindue på de øvre etager. Døre er typisk udført som tofløjede fyldingsdøre med en symmetrisk udformning og uden sidevinduer eller lignende.

SAMMENHÆNG MED BYEN

De enkle gadehuse præger særligt bebyggelsen langs St. Blichersgade og Fredensgade, hvor de sammen med skrånede terræn danner en fin helhed. Bebyggelsen præger også oplevelsen af Vestergade og Søren Møllers Gade.

Fredensgade og St. Blichergade udgør to fortættede forløb, hvor den homogene bebyggelse danner en værdifuld helhed.

KULTURHISTORIE

De enkle gadehuse i to og tre etager er opført efter at Søren Møllers gård "Slyngborg" blev udstykket i 1880 og hhv. Søren Møllers Gade, St. Blichers Gade og Fredensgade blev anlagt. De lange lige gader viser tydeligt, at bydelen er anlagt og planlagt i modsætning til middelalderbyens krogede og slyngede gadeforløb, der er vokset op omkring terrænbestemte og funktionsbestemte forhold.

De enkle gadehuse er opført som arbejder og håndværkerboliger og afspejler den samfundsmæssige udvikling med vandringen fra by til land, der fandt sted i tiden op til forrige århundredeskifte.

ARKITEKTUR OG BYGGESKIK

De enkle gadehuse er prægede af de historicistiske strømninger, der prægede slutningen af 1800-tallet, hvor man lod sig inspirere af tidligere tiders stilarter og brugte dekorative detaljer fra de forskellige perioder. Typisk for perioden er, at brugen af de gamle arkitekturelementer sker i helt nye materialer: Portlandcement, terrakotta, gipsstuk, støbejern, valset jern samt teglelementer, mursten, formsten, tagsten, i nye former. Dertil kommer nye malingstyper, nye rudeglas og nye tagmaterialer, bl.a. naturskifer og valset zink.

Maskinsten

Gadehusene i Vester Altan kvarteret er opført i røde mursten, der for hovedparten er maskinfremstillede og hårdtbrændte sten. I 1860-erne begyndte man at fremstille "strengpressede" mursten og tagsten. Også brændingen ændrer sig fra de små ovne til store teglværker med ringovne, hvor man opnår en helt jævn brænding. Dette giver gadehusene en særlig karakter, sammenlignet med de ældre købstadshuse.

Formsten, glaserede sten og terracotta

Den enkle gadehuse er udsmykkede af mønstermurværk, enkle formsten samt af glaserede tegl i brun og grønt. Dekorationerne er afdæmpede og effektfulde og når man bevæger sig i kvarteret genkender man de forskellige elementer, som variationer, der tilsammen danner en fin helhed.

De såkaldte "terracotta" tegl og formsten, der er typiske for perioden ca. 1860–1890, var støbt af særlig fint og rent ler, og derfor kunne de fremstilles med en rigt ornamenteret overflade.

Portlandcement

Et særligt træk for kvarterets bygninger er de markerede sokler og underetager, der pga. det skrånede terræn bliver ekstra karaktergivende for området.

De pudsede sokler er udført af cementmørtel, der er påført i flere udkast af tiltagende finhed, og den vandrette opdeling er enten udført med lister eller trukket med en skabelon.

De pudsede og trukne facadedekorationer er oftest fremstillet i portlandcement, der blev almindeligt brugt i byggeriet i sidste halvdel af 1800 tallet.

Skifertage

På kvarterets bygninger er der i stor udstrækning anvendt skifer til tagbelægning. Skiferen anvendes dels i de almindelig rektangulære taglagte stykker og hjørnetårne og spir i dekorative, tungede profiler.

Den rigelige brug af dette materiale hænger sammen med, at det grå waliske naturskifer fra byen Port Maddoc i 1860'ér blev meget billig, og efterfølgende så populært i Danmark, at det var muligt at lægge skifertag på selv jævne og almindelige huse.

Tagpap

Tagpap er et yndet materiale i tiden, der primært anvendes på udhuse mm.

Den første danske tagpapfabrik åbnede i 1863, men der kommer først rigtig gang i produktionen, da de kulfyrede gasværker etableres i 1870-erne, hvor stenkulstjære og den fastere beg blev et billigt biprodukt.

Maskinhøvlede brædder og vinduer

I 1870-erne kom de første maskinhøvle til landet, hvilket billiggjorde fremstillingen af høvlede og pløjede brædder, bl.a. gulvbrædder. Hjørnesamlingerne på vinduerne blev nu "kontrakehlet" i stedet for som tidligere, samlet på gehring.

BEVARINGSVÆRDIER

Bevaringsværdierne på gadehusene i Vester Altan kvarteret er i særlig grad knyttet til de enkle, velkomponerede og dekorerede facader.

Man skal særligt fremhæve de murede facader, hvor sten, fuger mm. står i deres naturlige overflade. I kvarteret er det i usædvanlig grad lykkedes at undgå ødelæggelse af disse facader med vandskuring, maling og tyndpuds, hvilket giver en sjælden sammenhæng og homogenitet i kvarteret.

De pudsede sokler og underetager er ligeledes en væsentlig bevaringsværdi.

Endelig er originale og karaktergiv-

ende bygningsdele som vinduer og døre ligeledes en væsentlig del af bygningernes bevaringsværdier og de få originale døre og vinduer, der endnu er bevaret, bør sikres gennem vedligeholdelse og istandsættelse.

Det skrånende terræn og de relativt lave etagehøjder gør de teglhængte tagflader væsentlige for oplevelsen af bydelen, og tagfladerne er her i høj grad en del af bygningernes bevaringsværdier. Bevaringsværdierne er dels knyttet til tagbelægningen med røde vingetegl eller skiffer, og dels til detaljer som den (for tegltagens vedkommende) karakteristiske opskalkning, den murede rygning og den murede skorsten, der er placeret i kip.

SÅRBARHED

Gadehusene i Vester Altan kvarteret er særligt sårbare overfor:

- Fjernelse af de karaktergivende bygningsdetaljer som dekorationer i puds og tegl eller de markante hjørnetårne.
- Maling og tyndpuds af blank mur og for kraftig afrensning.
- Maling af støbte detaljer.
- Fjernelse af originale døre, porte og vinduer.
- Etablering af nye dominerende kviste.
- Ændring af tagform eller tagdækning med nyere materialer.

ANBEFALINGER

Gadehusene i Vester Altan er karaktergivende for området og tilsammen danner de en usædvanlig fin helhed med store kulturhistoriske og arkitektoniske kvaliteter. De enkle gadehuse bør behandles og vedligeholdes med stor omhu og efter fælles overordnede retningslinjer, så den særlige homogenitet i denne bygningstype fastholdes.

Murværk

Bygninger, der er opført i blank mur – dvs. med synlige mursten, bør under ingen omstændigheder males, tyndpuds eller berappes. Dette gælder i særligt grad gadehusene i Vester Altan, der er kendetegnet af den usædvanligt fine detaljering af murværket, der udviskes ved maling eller pudsning af facaden. Man skal tillige være opmærksom på, at en tyndpudsning eller berapning medfører ekstra vedligeholdelse og ofte kan medføre følgeskader i form af fugtophobning og efterfølgende frostsprængning af stenene.

Ved reparationer af murværket bør anvendes sten af samme type og format som de tidligere anvendte. Ældre mursten kan skaffes ved genbrugslagre, der har specialiseret sig i dette. Både facadesten, formsten og glaserede sten til restaureringsarbejder kan også specialfremstilles. Mindre partier af formsten kan fremstilles ved at skære den ønskede form ud i firkantede sten, der passer farve- og farvespilsmæssigt, med diamantskærer.

Fuger bør udføres som de eksisterende hvad angår materialer og udformning. Profilerede eller 'brændte fuger', bør nyudføres eller repareres med et særligt 'brændejern', der

specialfremstilles med en profilering, magen til den oprindelige.

Kamtakker og murkamme m.v.

De karakteristiske hjørneejendomme kan være markerede med murede kamtakker, der ofte vil være meget udsatte og skal repareres tit. Det er vigtigt, at disse udføres med de samme slags mursten og eventuelle cementafdækninger som oprindeligt. På dette udsatte sted, kan man med fordel benytte en KC-mørtel eller en stærk hydraulisk kalkmørtel (1:2:9).

Facadedekorationer i Portland-cement

Facadedekorationer i Portland-cement er et meget karakteristisk træk ved historicismens bygninger. Hvis disse forvitrer eller revner etc. bør de istandsættes eller nyudføres præcist magen til de oprindelige detaljer. Dette kræver en række særlige materialer og metoder. Blandt de metoder der anvendes er trækning af profiler, reliefaftryk, støbte dekorationer og dekorationer modelleret på stedet.

Selv om originalerne er udført af Portland-cement bør reparationer og nyudførelse i dag udføres med et svagere materiale, nemlig hydraulisk kalkmørtel.

Reparationer på trukne gesimser og bånd skal udføres i hydraulisk kalkmørtel og opbygges i to eller tre udkast.

Profilerne trækkes med en profilska-belon af zink, der er udført nøjagtigt som de gamle profileringer. Det er vigtigt, at trækning af profiler udføres i 3 arbejdsprocesser med faldende tykkelse, hvor bunden får tid til at hærde helt op mellem de enkelte trækninger.

Facadedetaljer i terracotta og formsten

Facadedekorationer i terracotta er ofte snavsede af sod, gips eller vejpartikler. Hvis man ønsker at afrene disse let for snavs, kan man tildække de snavsede områder med våde bandager af blødt og meget vandsugende stof/tekstil. Stoffet presses effektivt ind i alle hjørner og kroge. Som væske benyttes kulsyreholdigt, såkaldt 'danskvand' eller mineralvand med brus. Bag på bandagerne opsættes plastikfilm, der klæbes til facaden med tape. Bandagen skal sidde på dekorationen i 6-12 timer. Herunder opløser det kulsyreholdige vand den gips, snavsset er bundet til, hvorved gipsen og snavsset kan børstes forsigtigt af med en halvstiv børste med yderligere vand fra en spand.

Man må aldrig afrene terracottadekorationer for snavs med kemiske midler – de ændrer bl.a. farven og fremmer nedbrydningen - eller ved sandblæsning. Sandblæsningen 'river' overfladen op og gør den mere vandsugende og dermed meget snavsmodtagelig samt udsat for frostska-der.

Hvis facadedekorationer i terracotta er forvitrede, kan man enten lade dekorationen være i sin forvitrede, og formentlig stadig patinerede, form. Fuger, huller og revner tættes og repareres med en luftkalkmørtel, og man kan også give overfladen

nogle gange med kalkvand, der vil forstærke overfladen, uden at 'overforstærke' denne.

Det er også muligt at få fremstillet kopier af de manglende eller forvitrede terracotta-lementer. Opgaven bør overlades til et teglværk, der har dokumenterede referencer til lignende arbejder, som eventuelt kan beses.

Facadeafrensning

Man bør som hovedregel ikke afrene murværk med synlige mursten for snavs med kemiske midler eller sandblæsning. Kemisk afrensning ændrer bl.a. farven og fremmer nedbrydningen. Sandblæsningen vil 'river' overfladen op og gør den mere vandsugende og dermed meget snavsmodtagelig samt udsat for frostska-der. Beskrivelse af forskellige afrensningsmetoder, deres fordele og ulemper er beskrevet i de anvisninger, der henvises til bagest i dette hæfte.

Vinduer

Har bygningen endnu sine originale vinduer i behold, bør disse bevares, istandsættes og energiforbedres.

Der findes i dag firmaer, der har specialiseret sig i vinduesistandsættelse og man kan tilsvarende få indvendige forsatsrudesystemer, der er helt tætte og har en bedre isoleringseffekt end tilsvarende termovinduer.

Når man istandsætter ældre vinduer, bør man bevare de gamle rudeglas, der har et særligt fint spil i overfladen. Gamle rudeglas fra slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet er mere klare og hvide end de rudeglas, der fremstilles i dag. Disse er let grønlige, fordi det er meget kostbart at fjerne det naturlige jernindhold i råmaterialerne til glas.

Man bør ligeledes være opmærksom på de meget specielle beslag, der pryder mange af de ældre vinduer. Selv i meget rusten tilstand, er det i dag muligt at istandsætte ældre beslag ved at udgløde disse i en smedeesse og derefter udføre diverse reparationer. Rustbehandling kan efterfølgende ske med jernmønje.

Hvis man overvejer at skifte husets ældre originale vinduer ud med nye termovinduer af træ, plastik eller aluminium skal man for det første være opmærksom på, at de nye vinduer vil have en kortere restlevetid end de gamle, istandsatte vinduer, plus at de nye vinduer vil have højere vedligeholdelses-omkostninger, de vil tage mere dagslys fra rummene og de vil isolere dårligere for varmen. For det andet medfører vinduesudskiftninger altid en række dyre følgearbejder på facademurværket og vindueslysningerne. Bl.a. kan det svække de vandrette murstik over vinduerne.

Nye vinduer bør udføres som de oprindelige, hvad angår konstruktion, materialer og udformning. Isolering udføres med indvendige forsatsvinduer. Der findes vinduesfabrikker, der leverer nye kitfalsvinduer af træ, der svarer til stilarterne i danske bygninger.

Ved maling af vinduer og døre bør man holde sig til de materialer og farver som oprindeligt er anvendt. Man bør ikke male vinduer i ældre bevaringsværdige bygninger med plastikmaling. Denne maling arbejder dårligt sammen med de øvrige materialer, og ved påføring af flere lag maling, har det vist sig, at malingen bliver for tæt, så der sker en fugtophobning i træet, der kan medføre rådskader.

Til maling af ældre vinduer af træ anbefales det, at man anvender linolie-maling, der i parentes bemærket ikke skal tilføres terpentin. Linoliemalingen skal stryges på i 2-3 meget tynde lag. På denne måde er tørretiden ikke længere end eksempelvis plastikmaling, d.v.s. 12 timer.

Døre

Der er bevaret flere af de gamle fyldingsdøre i kvarteret og man bør fortsat værne om disse gennem reparation og istandsættelse. De nye døre eller porte kan aldrig opnå samme detaljering, smukke overfladekarakter, slid og patina, som den gamle.

Hvis man skal udskifte en yderdør, f.eks. fordi den originale dør er væk, bør man enten udføre en nøjagtig kopi af den originale dør, eller, hvis den originale dør ikke kan rekonstrueres, vælge en ny dør med en helt enkel udformning. Man bør undgå asymmetriske døre med et fast sideparti af glas, der er fremmed for denne bygningstype.

Ældre dobbeltdøre har ofte en bred gående fløj og en smallere fast fløj. Nye fyldingsdøre udføres traditionelt med rammer og fyldinger i massivt (spejlskåret) træ. På den brede fløj kan der monteres to 'slaglister', så døren opleves som symmetrisk.

Tage

De tage, der i dag er belagt med vingetegl bør fortsat lægges med vingetegl af samme type og kvalitet som de eksisterende. Man skal være særligt opmærksom på rygningen, der bør udføres traditionelt med rydningssten lagt i mørtel og ikke med påskruede rygningssten.

Skorstenspiber, der sidder på rygningen, skal inddækkes i taget ved indmuring med mørtel og må ikke inddækkes med zink. Det er vigtigt at både form, detaljering og overfladebehandling bibeholdes præcist ved vedligeholdelses- og istandsættelsesarbejder.

Tage af naturskiffer bør ved reparationer eller udskiftninger fortsat udføres med naturskifer i samme format som de oprindelige sten og lagt i samme mønster.

Kviste og tagvinduer

Der er tradition for at udnytte tagetagerne til beboelse og mange af husene er født med fine enkle schweizerkviste med let udhængende tag og spinkle flunker. Man bør så vidt muligt bevare og istandsætte de oprindelige kviste og de oprindelige proportioner og undgå etablering af store nye kviste samt store tagvinduer. Det skrånende terræn og de lange lige gader, gør at man ser tagfladerne ovenfra, hvad der gør dem ekstra følsomme overfor de store tagvinduer. Derfor anbefales almindelige støbe-

jernsvinduer med indvendig forsatsramme til denne bygningstype

Tårne og spir

De typiske hjørnetårne og spir samt kvistspir skal repareres med samme materialer og med samme udformning og detaljering som oprindeligt. De firmaer, der overlades sådanne arbejder bør have dokumenterede referencer fra tilsvarende vel gennemførte arbejder.

Ombygninger

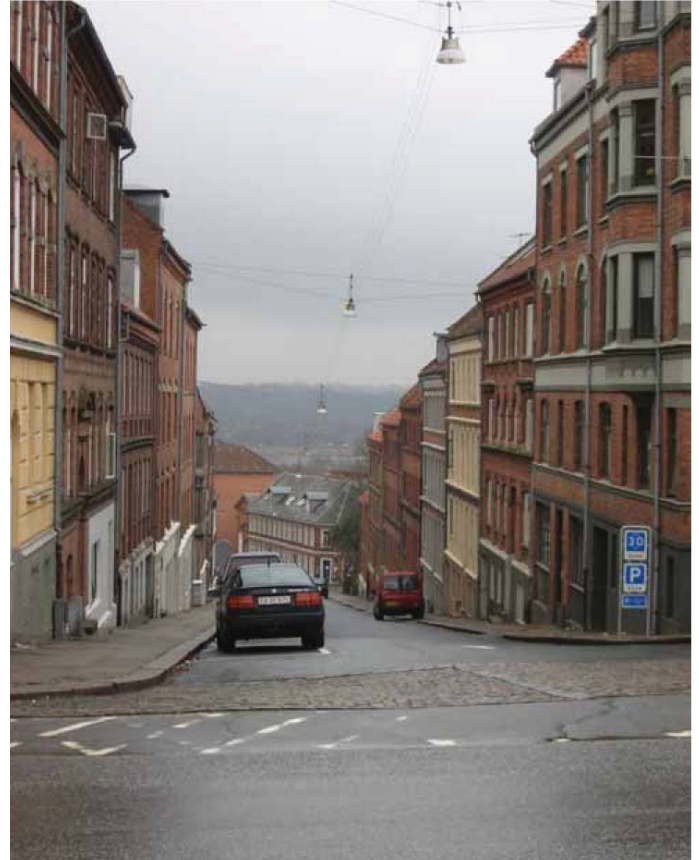
Ved arbejder, der går ud over almindelig vedligeholdelse skal det anbefales, at man tilknytter en restaureringsarkitekt som konsulent på disse opgaver, således at man fortsat fastholder de bærende bevaringsværdier.

Man skal være opmærksom på at der gælder særlige forhold for bygninger der er klassificerede som bevaringsværdige, da disse er optaget i kommuneplanen for bevaringsværdige bygninger og bevaringsværdige miljøer. Er man i tvivl om hvorvidt bygningen er bevaringsværdig, kan man kontakte kommunen eller søge i Kulturarvsstyrelsens database over fredede og bevaringsværdige bygninger – www.kulturarv.dk/fbb

BYGGESKIK & BYGNINGSTYPER

De enkle gadehuse opført omkring 1880 danner en usædvanlig velbevaret helhed, der er kendetegnet af de murede facader med røde mursten og de pudsede og rigt detaljerede sokler, der optager det kraftige terrænfald.

Det kraftige terrænfald giver sammen med de relativt lave huse tagfladerne en særlig betydning for oplevelsen af helheden.

Vester Altan kvarteret er kendetegnet af enkle gadehuse opført i rødt murværk i kombination med formsten og glaserede tegl. Facaden har regelmæssigt placerede vinduer og døre, gennemgående vandrette gesimsbånd og pudset sokkel med pro fileret afslutning. Hjørneejendommene er næsten uden undtagelse udført med en særlig markering – enten med skrå afskæring eller med markant hjørnetårn eller spir.

BYGGESKIK & BYGNINGSTYPER

Gadehusene i Vester Altan kvarteret er kendetegnet af usædvanligt fint murerarbejde med enkle og fint udførte dekorationer med glaserede mursten, formsten i terracotta og fint udført møstermurværk.

Formsten og glaserede tegl gentages som elegante variationer over samme tema i Vester Altan kvarterets to- og treetagers gadehuse. Her fuldendt af nogle af de får originale vinduer, der endnu er bevaret i området.

Den pudsede underetage med refendfugning afsluttes med en trukket pro fileret gesims, der danner overgang til det røde murværk, som er prydet af både formsten og pudsede dekorationer. Hjørnepartiet er markeret med den fremspringende karnap. De nyere kviste er dimensioneret kraftigere end de ældre kviste, der også ses i området.

BYGGESKIK & BYGNINGSTYPER

Typisk ejendom for Vester Altan kvarteret med hjørnetårn, der som taget er belagt med naturskiffer. I facaden er de typiske bånd i glaserede grønne teglsten.

Enkelt og velbevaret gadehus, der er helt typisk for Vester Altankvarteret. Den pudsede sokkel har rustikerede kvadre, der som noget sjældent endnu står i materialets egen farve (!) Facaden er udsmykket med mønstermurværk udført i høj håndværksmæssig kvalitet i kombination med pudsede bånd og dekorationer. I facaden er trefagsvinduer i sidepartierne, så der er balance i forhold til det brede portfag. Taget er teglhængt med røde vingetegl med to enkle kviste med tynde flunker. Huset har endnu bevaret karaktergivende detaljer som den murede skorsten og den tofløjede fyldingsdør.

De enkle lave gadehuse, der er tæt beslægtede i udtryk og materialeholdning, danner sammen en fin velbevaret helhed, som er følsom overfor ændringer.

BYGGESKIK & BYGNINGSTYPER

De ældre kviste er små og enkle og underordner sig hovedfacadens udtryk.

Terracottadetaljer og fint udførte fuger, samt et fint trukket pro fileret gesimsbånd, der danner overgang til den rustikerede sokkel.

Mønstermurværk i kombination med formsten i terracotta i vinduesbrystning.

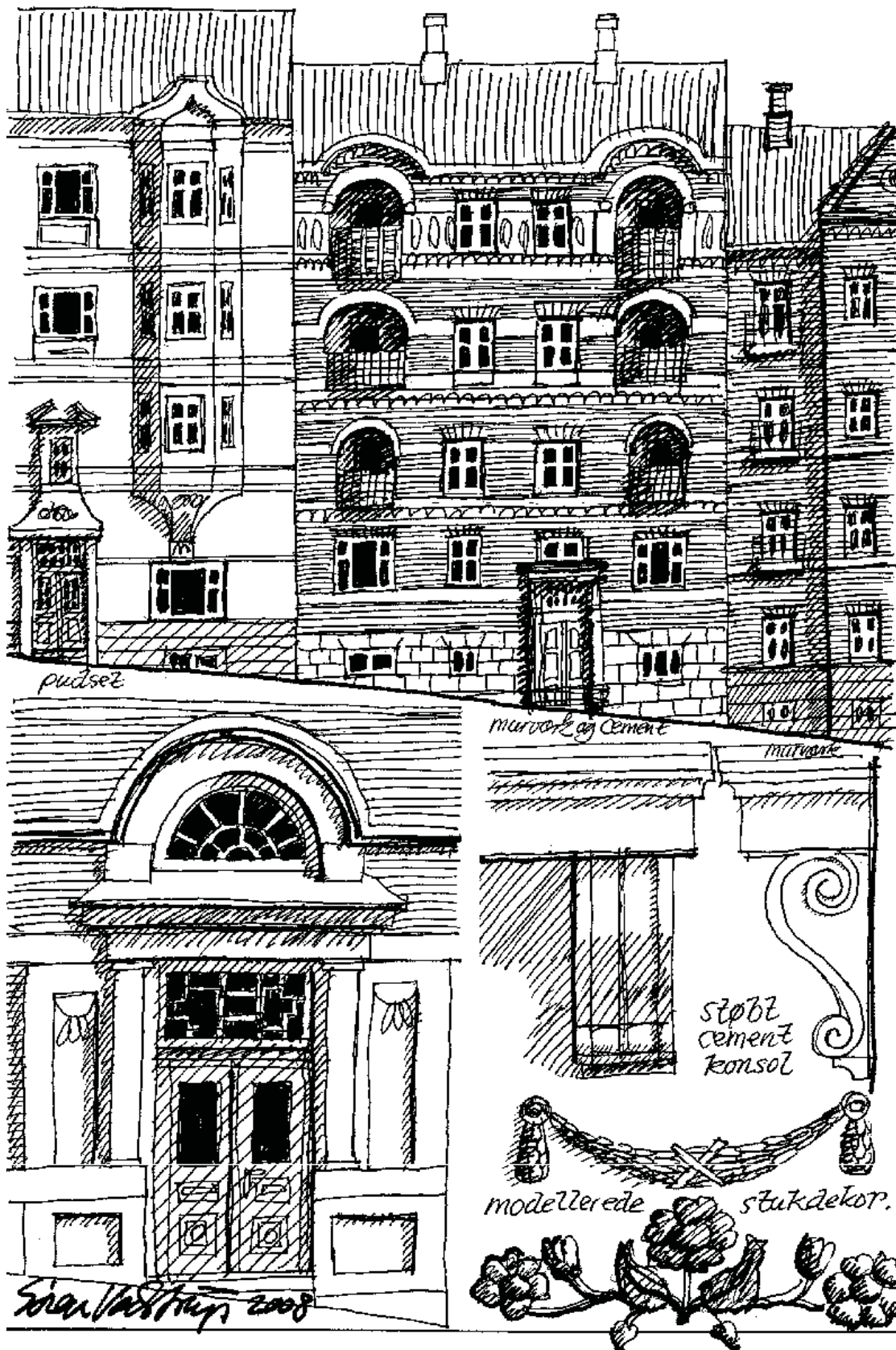
Gadehusene i Vester Altan prydes af smukt udført murerarbejde med rigelig brug af formsten.

Glaserede tegl i brunt og grønt og profilerede fuger.

VESTER ALTAN-KVARTERET

Etageejendomme i 3 – 5 etager med karnapper, altaner og dekorerede facader. Opført 1900 – 1930

IDENTIFIKATION

En af de bygningstyper, som kendetegner Vester Altan Kvarteret, er de store, etageejendomme i 3–5 etager, der er opført i tiden efter 1900. De karakteristiske ejendomme er opført med facader i grundmur og har teglhængt saddeltag eller mansardttag. Bygningerne har høje sokler, der i de fleste tilfælde er markeret med refendfugning, kvaderpuds eller lignende. Mange ejendomme prydes tillige af konsolbårne karnapper, udkragede balkoner med smedjernsgelændere eller tilbagetrukne altaner med støbte balustre og sydlandsk loggiapræg. Hjørnerne er markerede med kviste og det skrånede terræn i er optaget i facadernes udformning. Facaderne er som hovedregel rigt dekorerede med murværksdekorationer, lisener og pilastre eller med støbte, trukne eller modelerede dekorationer i puds. Indgangspartierne og de bagvedliggende trappepartier er markerede i facaden med portallignende indfatninger og som et særligt lokalt træk, har mange af ejendommene fine blyindfattede trappevinduer med motiver i kulørt glas.

Vinduerne er typisk korspostvinduer i to eller tre fag, evt. kombineret med opsprosnings – og vinduer er oprindeligt udført i træ med enkeltlagsglas lagt i kitfals. De oprindelige døre er rigt udsmykkede fyldingsdøre med kraftig profilering og i mange tilfælde prydet at også prydet af fint billedskærerarbejde.

Kvarterets større etageejendomme fra begyndelsen af 1900 er ikke opført efter et fast facadeskema, men repræsenterer forskellige strømninger og er opført med en række individuelle særpræg. Overordnet kan de inddeles i tre hovedgrupper.

- Pudsede facader med støbte, trukne eller modelerede dekorationer
- Facader opført i blank mur i kombination med støbte, trukne eller modelerede dekorationer
- Facader opført i blank mur med murede dekorationer

Bebyggelsen er opført fra begyndelsen af 1900 og frem til midten af 1930'erne og repræsenterer forskellige arkitektoniske strømninger. Når disse bygninger, trods forskelligheder, beskrives samlet som en type, skyldes det, at de danner en samlet helhed der kendetegnes af de rigt dekorerede facader med de mange karnapper, altaner mm.

SAMMENHÆNG MED BYEN

De store etageejendomme kendetegner særligt området omkring Vester Altanvej, Danmarksgade, Prins Christians Vej og Pontoppidans Gade. Dvs. den del af kvarteret, der blev anlagt og bebygget i de første årtier af 1900-tallet

På den slyngede Vester Altanvejs østside, ligger et fornemt og varieret forløb af ejendomme, der danner en fin afgrænsning ud mod anlægget Vester Altan.

Prins Christians Gade er kendetegnet af en række fine murede karnaphuse, der sammen med bebyggelsen langs Pontoppidansgade og den lille trekantede plads ved vejsammen-skæringen danner i et fint forløb med solide murede rødstenshuse med præg af nationalromantik og nybarok. Danmarksgade og Søren Møllersgade er prydet med en række fine pudsede huse med støbte og trukne dekorationer. Den østlige del af Prins Christians Gade rummer et meget fint forløb af ensartede og pyntelige ejendomme, der er kendetegnet af

rigt udsmykkede indgangspartier. Langs Slynngborggade ligger et forløb med fin bearbejdede facader med rig detaljering og fint let jugendpræget udsmykning.

KULTURHISTORIE

De større etageejendomme i området er opført i de første årtier af 1900-tallet og er præget af denne periodes forskelligartede arkitekturstrømninger. Området fremtræder som en ualmindelig helstøbt bydel, selvom kvarterets større etageejendomme stilistisk er præget af to hovedstrømninger historicismen og nationalromantikken. Flere ejendomme er tillige præget af dekorationer og bygningsdele med præg af jugendstil.

Historicismen er kendetegnet ved lån af arkitektoniske motiver og stiltræk fra den europæiske arkitekturhistorie. Stilen er udbredt i den sidste del af 1800-tallet og i de første årtier af 1900-tallet. Historicismen præger bl.a. bebyggelsesforløbet Danmarks-gade 1-7.

Nationalromantikken er en reaktion mod den europæiske historicisme, og tager udgangspunkt i studier af den danske arkitekturhistorie og i de danske byggeskik og materialeholdning med tegl og granit. De nationalromantiske strømninger præger bl.a. bebyggelsen ved Pontoppidans Gade 11.

Jugendstilen er en europæisk stilart, der kommer som en reaktion på den stilefterlignende historicisme. Stilen havde forskellige nationale navne – I Danmark betegnes stilen også som skønvirke – i betydningen "veludført arbejde". Jugendstilen er uhyre sjældent som byggestil i Danmark,

hvor stilen primært præger dekorationer og enkelte bygningsdele. Dette er også tilfældet i Vester Altan Kvarteret, hvor man ser jugendprægede detaljer og udsmykninger, med de for perioden typiske kurvede og slyngede blad- og blomsterlignende former på flere af kvarterets bygninger – bl.a. Reieresensgade 5.

ARKITEKTUR OG BYGGESKIK

Etageejendommene, der opføres i området i de første årtier af 1900 er præget af det traditionelle murede byggeri i kombination med nye byggematerialer som Portlandcement, gipsstuk, støbejern, valset jern samt teglelementer, mursten, formsten. Dertil kommer nye malingstyper, nye rudeglas og nye tagmaterialer, bl.a. naturskifer og valset zink.

Maskinsten

I 1860-erne begyndte man at fremstille "strengpressede" mursten og tagsten. Også brændingen ændrer sig fra de små ovne til store teglværker med ringovne, hvor man opnår en helt jævn brænding. Dette giver periodens etagehuse en særlig karakter, sammenlignet med de ældre købstadshuse.

Portlandcement

Et særligt træk for periodens arkitektur er de støbte dekorationer med søjler, balustre, kartoucher og større figurer som vaser, engle eller ansigter, der præger en del af områdets bygninger. Baggrunden for de rige dekorationer er brugen af Portlandcement. I 1850-erne starter der en import fra Tyskland af det nye stærke, hårde mørtelmateriale. Stort set alle periodens facadedekorationer er udført i Portlandcement. Perioden gør ofte brug af præfabrikerede elementer - de såkaldte katalogvarer,

der kunne bestilles hjem fra cementstøberierne. Vester Altan kvarteret adskiller sig fra mange andre lignende kvarterer i Danmark, idet området ikke alene benytter sig af præfabrikerede stukelementer, men også er udsædvanligt rigt på facadedekorationer af høj kvalitet, der er modelerede på stedet.

Maskinhøvlede brædder og vinduer

I 1870'erne kom de første maskinhøvle til landet, hvilket billiggjorde fremstillingen af høvlede og pløjede brædder, bl.a. gulvbrædder. Hjørnesamlingerne på vinduerne blev nu "kontrakehlet" i stedet for som tidligere, samlet på gehring.

Bevaringsværdier

Bevaringsværdierne på de store etageejendomme fra 1900-1930 er i særlig grad knyttet til de rigt dekorerede facader. Dette gælder både de fornemt udførte murværksdekorationer som for de støbte, trukne og modellerede dekorationer, der er udført i portland-cement.

Originale og karaktergivende bygningsdele som vinduer og døre er ligeledes en væsentlig del af de dekorerede etageejendommers bevaringsværdier. Dette gælder særligt de meget fine fyldingsdøre og de blyindfattede vinduer, der pryder indgangene til mange af bygningerne og som er særligt kendetegnende for kvarteret.

En stor del af kvarterets etageejendomme fremstår med ubehandlede facader – dvs. i ren blank mur og med pudsede eller støbte detaljer i materialets egen overflade. Hvis disse træk er bevaret, udgør de en bærende og væsentlig del af bygnin-

gens bevaringsværdier.

SÅRBARHED

De fine og velproportionerede etageejendomme danner en usædvanlig velbevaret helhed, der er sårbar overfor ændringer af de enkelte bygninger, der udføres uden forståelse for bebyggelsens særlige karakter.

Såvel de enkelte huse som hele det homogene kvarter er sårbare overfor:

- Fjernelse af de karaktergivende bygningsdetaljer som dekorationer i puds og tegl eller bygningsdele som tårne, altaner mm.
- Reparationer udført i materialer eller teknikker, der er fremmede for de ældre bygninger.
- Ændring af underetager med nye butiksvinduer, der fremstår uden sammenhæng med de øvre etager – eller blanding af tidligere butiksvinduer.
- Maling og tyndpuds af blank mur og for kraftig afrensning.
- Maling af støbte detaljer, der stadig står i materialets egen farve
- Fjernelse af originale døre, porte og vinduer.
- Etablering af nye dominerende kviste.
- Nye tagbelægninger.

ANBEFALINGER

De større etageejendomme danner et usædvanligt helstøbt miljø med store kulturhistoriske og arkitektoniske kvaliteter. Hvis den homogenitet og helhed, der kendetegner området i dag fortsat skal fastholdes, er det vigtigt at bebyggelsen vedligeholdes

og videreudvikles efter fælles retning-slinjer. For de enkelte bygninger og bygningsdele, skal det anbefales at:

Murværk

Ved reparationer af murværket bør anvendes sten af samme type og format som de tidligere anvendte. Ældre mursten kan skaffes ved genbrugslagre, der har specialiseret sig i dette.

Mursten til restaureringsarbejder kan også specialfremstilles. Mindre partier af formsten kan fremstilles ved at skære den ønskede form ud i firkantede sten, der passer farve- og farvespilsmæssigt, med diamantskærer

Fuger bør udføres som de eksisterende hvad angår materialer og udformning. Profilerede eller 'brændte fuger', bør nyudføres eller repareres med et særligt 'brændejern', der specialfremstilles med en profilering, magen til den oprindelige.

Reparationer på pudset murværk skal udføres magen til den eksisterende/ oprindelige puds.

For de pudsede facader gælder det at de skal overfladebehandles med en diffusionsåben overfladebehandling og man undgå de nyere materialer som f.eks. plastikmaling, cementpulvermaling eller lignende, der både har en anderledes lysrefleksion og kan medføre fugtohbninger, der kan ødelægge murværket og forårsage grimme afskalninger. Er overfladen kalket, skal det anbefales at fortsætte med dette. Kalken er den mest diffusionsåbne overfladebehandling, der findes, og det produkt, der arbejder bedst sammen med de øvrige bygge-materialer i de ældre huse. Kalker

man rigtigt og med de rette materialer, behøver man kun at kalke hvert 5. – 8. år. Alternativt kan de pudsede facader overfladebehandles med en silikatmaling, der er næsten ligeså diffusionsåben som kalk.

Karnapper og altaner

Karnapper og altaner er udsatte bygningsdele. Selvom de rent visuelt er understøttede af vældige konsoller, er de reelt båret af jerndragere, der er forankret langt ind i bygningens bjælkelag. Jern udvider sig når det rustet, og flere steder kan man iagttagende hvordan jernet har sprængt betonen. Både karnapper og altaner lader sig reparere ved udskiftning af jern, således at man ikke skal lave udvendig understøtning. Hvis der er brud og revnedannelser i betonen bør man kontakte en uvildig ekspert, der kan foretage en tilstandsvurdering og vurdere skadens omfang.

Facadedekorationer i Portland-cement og gips

Facadedekorationer i Portland-cement og gips er et meget karakteristisk træk ved historicismens bygninger. Hvis disse forvitrer eller revner etc. bør de istandsættes eller nyudføres præcist magen til de oprindelige detaljer. Dette kræver en række særlige materialer og metoder, der er nærmere beskrevet på henvisningerne i sidste afsnit. Blandt de metoder der anvendes er trækning af profiler, reliefaftryk, støbte dekorationer og dekorationer modelleret på stedet.

Selv om originalerne er udført af Portland-cement bør reparationer og nyudførelse i dag udføres med et svagere materiale, nemlig hydraulisk kalkmørtel. Gipsdekorationer repareres og nystøbes i gips. Støbte

cementdekorationer nystøbes i Portland-cement efter en afformet, rekonstrueret model i gips.

Reparationer på trukne gesimser og bånd skal udføres i hydraulisk kalkmørtel og opbygges i to eller tre udkast. Profilerne trækkes med en profilskaibelon af zink, der er udført nøjagtigt som de gamle profileringer. Det er vigtigt, at trækning af profiler udføres i 3 arbejdsprocesser med faldende tykkelse, hvor bunden får tid til at hærde helt op mellem de enkelte trækninger.

Facadedetaljer i terracotta og formsten

Facadedekorationer i terracotta er ofte snavsede af sod, gips eller vejpartikler. Man kan rense dekorationer for snavs ved at tildække de snavsede områder med våde bandager af blødt og meget vandsugende stof/tekstil. Stoffet presses effektivt ind i alle hjørner og kroge. Som væske benyttes kulsyreholdigt, såkaldt 'danskvand' eller mineralvand med brus. Bag på bandagerne opsættes plastikfilm, der klæbes til facaden med tape. Bandagen skal sidde på dekorationen i 6-12 timer. Herunder opløser det kulsyreholdige vand den gips, snavset er bundet til, hvorved gipsen og snavset kan børstes forsigtigt af med en halvstiv børste med yderligere vand fra en spand.

Man må aldrig afrense terracotta-dekorationer for snavs med kemiske midler – de ændrer bl.a. farven og fremmer nedbrydningen - eller ved sandblæsning. Sandblæsningen 'river' overfladen op og gør den mere vandsugende og dermed meget snavsmodtagelig samt udsat for frost-skader.

Hvis facadedekorationer i terracotta

er forvitrede, kan man enten lade dekorationen være i sin forvitrede, og formentlig stadig patinerede, form. Fuger, huller og revner tættes og reparerer med en luftkalkmørtel, og man kan også give overfladen nogle gange med kalkvand, der vil forstærke overfladen, uden at 'overforstærke' denne.

Det er også muligt at få fremstillet kopier af de manglende eller forvitrede terracotta-elementer. Opgaven bør overlades til et teglværk, der har dokumenterede referencer til lignende arbejder, som eventuelt kan beses.

Facadeafrensning

Man bør ikke afrense murværk med synlige mursten for snavs med kemiske midler eller sandblæsning. Kemisk afrensning ændrer bl.a. farven og fremmer nedbrydningen. Sandblæsningen vil 'river' overfladen op og gør den mere vandsugende og dermed meget snavsmodtagelig samt udsat for frost-skader.

Hvis pudsede og kalkede facader er snavsset til, skrubbes de snavsede områder med rent vand og børste, til snavset er væk, og derefter nykalles overfladerne. Kalken vil uden problemer dække eventuelle mindre snavs-rester.

Vinduer

Har bygningen endnu sine originale vinduer i behold, bør disse bevares, istandsættes og energiforbedres.

Der findes i dag firmaer, der har specialiseret sig i vinduesistandsættelse og man kan tilsvarende få indvendige forsatsrudesystemer, der er helt tætte og har en bedre isoleringseffekt end tilsvarende termovinduer.

BYGGESKIK & BYGNINGSTYPER

Når man istandsætter ældre vinduer, bør man bevare de gamle rudeglas, der har et særligt fint spil i overfladen. Gamle rudeglas fra slutningen af 1800-tallet og

begyndelsen af 1900-tallet er mere klare og hvide end de rudeglas, der fremstilles i dag. Disse er let grønlige, fordi det er meget kostbart at fjerne det naturlige jernindhold i råmaterialerne til glas.

Et særkende for vester Altan er de mange fine blyindfattede vinduer med motiver, der pryder facaderne. Man bør værne om disse og såfremt der skal repareres eller udskiftes skal man være opmærksom på at arbejdet udføres i samme kvalitet og di

mension. De gamle vinduer er oftest lavet med en fin 6 mm. blysprosse, og i dan anvendes almindeligvis en bredere blysprosse på 10. mm., der vil være alt for kraftig til de fine motiver.

Man bør ligeledes være opmærksom på de meget specielle beslag, der pryder mange af de ældre vinduer i kvarterets huse. Selv i meget rusten tilstand, er det i dag muligt at istandsætte ældre beslag ved at udgløde disse i en smedeesse og derefter udføre diverse reparationer. Rustbehandling kan efterfølgende ske med jernmønje.

Hvis man overvejer at skifte husets ældre originale vinduer ud med nye termovinduer af træ, plastik eller aluminium skal man for det første være opmærksom på, at de nye vinduer vil have en kortere restlevetid end de gamle, istandsatte vinduer, plus at de nye vinduer vil have højere vedligeholdelses-omkostninger, de vil

tage mere dagslys fra rummene og de vil isolere dårligere for varmen. For det andet medfører vinduesudskiftninger altid en række dyre følgearbejder på facademurværket og vindueslysningerne. Bl.a. vil de vandrette murstik over vinduerne ofte falde ned.

Nye vinduer bør udføres som de oprindelige hvad angår konstruktion, materialer og udformning. Isolering udføres med indvendige forsatsvinduer. Der findes vinduesfabrikker, der leverer nye kitfalsvinduer af træ.

Ved maling af vinduer bør man holde sig til de materialer og farver som oprindeligt er anvendt. Man bør ikke male vinduer i ældre bevaringsværdige bygninger med plastikmaling.

Denne maling arbejder dårligt sammen med de øvrige materialer, og ved påføring af flere lag maling, har det vist sig, at malingen bliver for tæt, så der sker en fugtophobning i træet, der kan medføre rådskader.

Til maling af ældre vinduer af træ anbefales det, at man anvender linolie-maling, der i parentes bemærket ikke skal tilføres terpentin. Linoliemalingen skal stryges på i 2-3 meget tynde lag. På denne måde er tørretiden ikke længere end eksemplvis plastikmaling, d.v.s. 12 timer.

Døre

Etageejendommene er prydet af en række fine og velbevarede fyldingsdøre med særlige detaljer, greb, ruder, sprosser og fyldinger. Dørene er meget ofte lakerede eller malede.

De bevarede døre er enten væsentlig del af bygningens bevaringsværdier og de originale døre bør altid repar

eres og istandsættes, frem for at skiftes ud – næsten lige meget hvor dårlig en tilstand de er i. Hvis man skal udskifte en yderdør, f.eks. fordi den originale dør er væk, bør man enten udføre en nøjagtig kopi af den originale dør, eller, hvis de originale dør ikke kan rekonstrueres, vælge en ny dør med en helt enkel udformning. Man bør undgå asymmetriske døre med et fast sideparti af glas, der ikke passer til ældre bygninger. Ældre dobbeltdøre har ofte en bred gående fløj og en smallere fast fløj. Nye fyldingsdøre udføres traditionelt med rammer og fyldinger i massivt (spejlskåret) træ. På den brede fløj kan der monteres to 'slaglist'er', så døren opleves som symmetrisk.

Tage

De tage, der i dag er belagt med vingetegl bør fortsat lægges med vingetegl af samme type og kvalitet, som de eksisterende. Man skal være særligt opmærksom på rygningen, der bør udføres traditionelt med rydningssten lagt i mørtel og ikke med påskruede rygningssten. Skorstenspiber, der sidder på rygningen, skal inddækkes i taget ved indmuring med mørtel og må ikke inddækkes med zink. Det er vigtigt at både form, detaljering og overfladebehandling bibeholdes præcist ved vedligeholdelses- og istandsættelsesarbejder.

Tårne og spir

Tårne og spir samt kvistspir skal repareres med samme materialer og med samme udformning og detaljering som oprindeligt. De firmaer, der overlades sådanne arbejder bør have dokumenterede referencer fra tilsvarende vel gennemførte arbejder.

Ombygninger

Ved arbejder, der går ud over almindelig vedligeholdelse skal det anbefales, at man tilknytter en restaureringsarkitekt som konsulent på disse opgaver, således at man fortsat fastholder de bærende bevaringsværdier. Man skal være opmærksom på, at der gælder særlige forhold for bygninger der er klassificerede som bevaringsværdige, da disse er optaget i kommuneplanen for bevaringsværdige bygninger og bevaringsværdige miljøer. Er man i tvivl om hvorvidt bygningen er bevaringsværdig, kan man kontakte kommunen eller søge i Kulturarvsstyrelsens database over fredede og bevaringsværdige bygninger – www.kulturarv.dk/fbb

BYGGESKIK & BYGNINGSTYPER

I Vester Altan kvarteret danner etageejendommene, der er opført i de første årtier af 1900, en rig varieret helhed, der består af en række individuelle bygninger, som er kendetegnet af de rigt dekorerede facader og de mange karnapper og altaner.

Prins Christians gade 4 – opført 1914
Karnapperne og det markerede trappeparti er kendetegnende for kvarteret. De oprindelige tofarvede vinduer er bevaret i trappepartiet, ligesom de pudsede facadedekorationer over soklen er bevarede med den oprindelige overflade.

Danmarksgade med rigt dekorerede ejendomme med kvaderpudsede underetager, gennemgående gesimsbånd og profilerede vinduesindfatninger.

Hjørneejendom mellem Hobrovej og Prins Christians Gade opført 1914 med de for området typiske karnapper og altaner. Bygningen optager elegant niveauforskellen på en hel etage mellem de to gader.

Hjørneejendom mellem Pontoppidansgade og Danmarksgade opført 1911 med facader i blank mur med refendfuget underetage og tilbagetrukkede altaner med støbte balustre.

BYGGESKIK & BYGNINGSTYPER

Pontoppidansgade 11 opført i nationalromantisk stil med markante karnapper og fornemt murede frontkviste med vælske gavle. Der har tidligere været mindre forretninger i stue-etagen. Rødstensbebyggelsen er opført i 1930'erne.

Prins Christians Gade 15 - opført 1935
Karnap med store støbte konsoller.

Vester Altanvej 14 – opført 1917
Fint muret karnap og granitindfattet dørparti.

Søren Møllers Gade 4 A - opført 1912
De fine blyindfattede vinduer er særligt kendetegnende for Vester Altan-kvarteret.

BYGGESKIK & BYGNINGSTYPER

Danmarksgade 5 - opført 1901
Markant indgangsparti med tidstypiske pudsede detaljer og fin tofløjet fyldingsdør, der prydes af fyldinger, pro filerede lister og billedskærerarbejder.

Søren Møllers Gade 9 B - opført 1911
Ejendommen er tegnet af arkitekt Egefelt med fin dørindfatning med et let præg af jugendstil.

Danmarksgade 20 – opført 1911
Fint indgangsparti med konsolbåren fordakning over døren, hvis krumme sprosser og kurvede fyldinger er præget af jugendstilen.

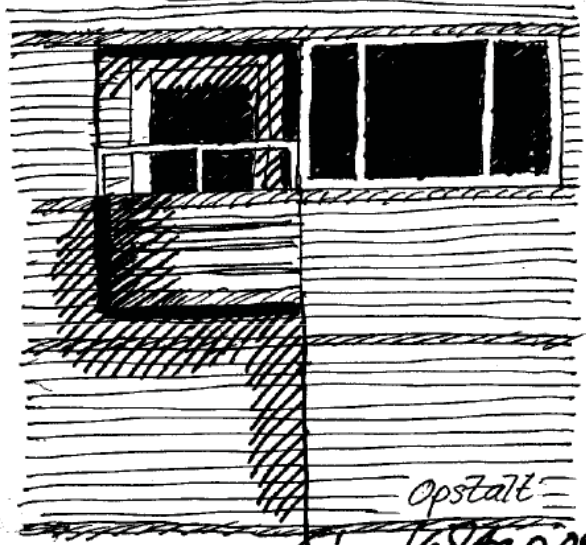
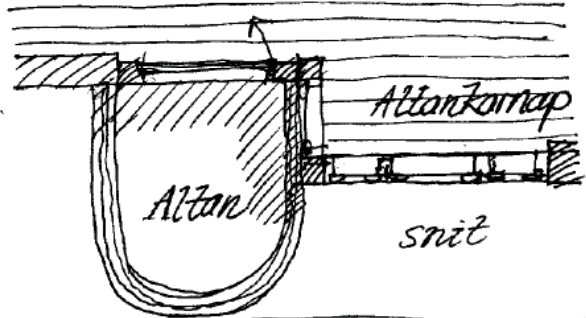
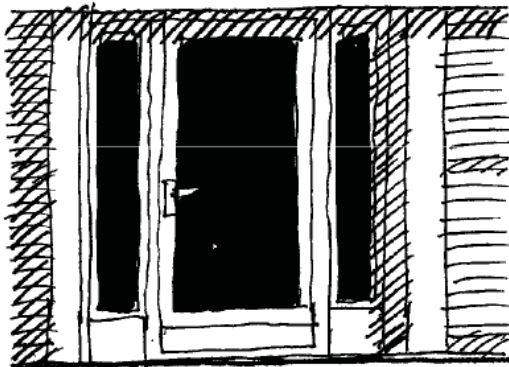
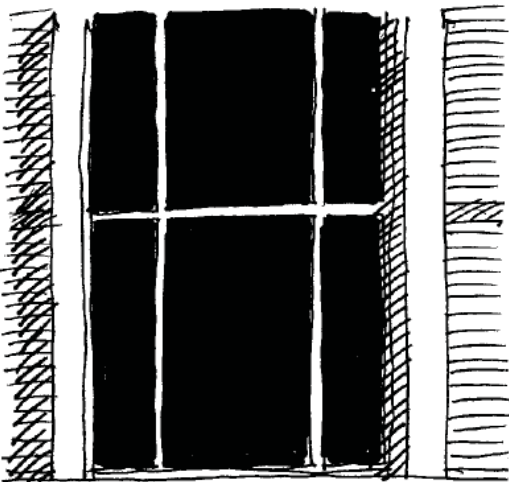

Reiersensgade 3 - opført 1910
Modelleret stuk, præget af jugendstil på undersiden af karnap.

VESTER ALTAN-KVARTERET

Etageejendomme i 3-6 etager - Den nationale funktionelle tradition.

Opført 1930 – 50

Opstalt
Søren Væstorp 08

IDENTIFIKATION

En særlig bygningstype, der kendetegner Vester Altan kvarteret, er de enkle og velproportionerede etageejendomme, der er opført fra 1930'erne op til ca. 1950'erne. Disse ejendomme er kendetegnet af regulære og velkomponerede facader, der for hovedpartens vedkommende er opført i blank mur, ofte med mursten i to forskellige farver lagt i vandrette bånd og/eller med enkle geometriske murværksdekorationer med reliefvirkninger. Murstenene kan indgå i kombination med enkle, pudsede dekorationer i puds eller lys natursten (travertin eller sandsten), der typisk anvendes omkring indgangspartierne.

Et kendetegn for periodens ejendomme er de mange altaner, der enten har form som en "frit svævende" betonskive med et enkelt metalgelænder eller muret brystning uden understøtning eller ophæng eller som et tilbagetrukket parti, der er en integreret del af facadekompositionen. Hvor disse ejendomme indgår i et gadeforløb, er de typisk opført med saddeltage (Solgaarden på Hobrovej dog med mansardtag). Bebyggelsen "Vesterport", der omslutter en hel karree og således ikke indgår i en facaderække, har dog, som det er typisk for perioden fladt tag.

De funktionalistiske etageejendomme har fint markerede indgangspartier, der er kendetegnet af høje gennemgående vinduespartier med enkel og geometrisk inddeling og/eller den typiske fordakning med en enkel smal betonskive, der "svæver" over døren. Vinduer er helrudedede uden opsprosnings og oftest udført i træ, evt. med mindre sidevinduer eller trækrude. Periodens yndede motiv – hjørnevinduet ses i flere af bebyggelserne,

bl.a. Solgaarden og Hobrovej 48-52. De oprindelige vinduer er ofte tofarvede med forskelligfarvet karm og ramme eller med rammer udført i hårdttræ i kombination med malet karm.

Indgangsdørene er typisk udført som enkle rammedøre med store glasruder. Dørgreb er enkle og geometriske. Døre kan være malede døre eller de kan, som perioden yndede det, være udført i hårdttræ og stå olieret eller lakeret.

Mod gården er ejendommene som hovedregel udført uden dekorationer, men også med altaner mm. Ejendommene er uden undtagelse opført uden side- og baghuse.

SAMMENHÆNG MED BYEN

Den store koncentration af de tidstypiske funktionalistiske ejendomme giver både Vester Altan kvarteret og Randers som helhed en helt særlig karakter. Særligt præger bebyggelserne oplevelsen af byen langs Hobrovej og ved bydelens afgrænsning mod hhv. Vestervold og mod Vester Altan mod vest. Særligt markant er bebyggelsen Hobrovej 48 - 52, der danner en usædvanlig fin afslutning af bydelen ved anlægget mod vest.

KULTURHISTORIE

De fine murede etageejendomme afspejler "det moderne gennembrud" og er i deres idé væsentlig forskellig fra de lave arbejderejendomme i to og tre etager, der blev opført omkring forrige århundredeskifte. De nye funktionalistiske etageejendomme afspejler tidens sociale engagement og byens ønske om at lave gode boliger med lys og luft til alle.

De funktionalistiske ejendomme i Randers er en del af de internationale

strømninger som præger arkitekturen fra slutningen af 1920'erne op til 1950'erne.

Hvad der også adskiller denne periodes byggeri for de foregående perioder, er at bygningerne nu bliver tegnet af arkitekter, der er uddannet på kunstakademiet i København, og som er bekendt med de nyeste europæiske strømninger og ideer. Det er ligeledes kendetegnende, at det ikke kun drejer sig om at lave facadearkitektur – men i lige så høj grad om at skabe gode, sunde og lyse boliger som rammer om et moderne liv.

To arkitekter sætter i særlig grad deres præg på Randers – nemlig Peter Hjersing og Ricardt Blach. Peter Hjersing, tegner i 1934 karréen Vesterport i et klart og enkelt funktionalistisk formsprog – og som i Randers Amtsavis i 1932 betegnes som "den første skyskraber i Randers". Hjersing er udlært i den nyklassicistiske stil (hvad der f.eks. ses på Hotel Randers, som han tegnede i 1927-29), men han følger de nye funktionelle strømninger op i en række fine og gennemførte murstensbygninger – heriblandt "Vesterport". Den anden arkitekt, der satte sit præg på området var Richardt Bach, med bl.a. de meget fine bebyggelser på Hobrovej – Solgaarden og Hobrovej 50 & 52, der fint afslutter karrébebyggelsen og danner overgang til de grønne arealer.

ARKITEKTUR OG BYGGESKIK

I den internationale arkitektur er det moderne gennembruds arkitektur synonymt med huse opført i jernbeton, og det nye konstruktionsprincip gav mulighed for nye arkitektoniske udtryk.

Modernismen i Danmark får en egen særlig variant, der er kendetegnet af en række gennemarbejdede og fint forarbejdede bygninger, der er opført i den traditionelle danske tegl og som på fonem vis viderefører den danske tradition.

En række af periodens modernistiske huse er opført i jernbetonens formsprog, men er i virkeligheden opført i mursten. Anderledes er det med de murede modernistiske huse, der vedkender sig den traditionelle teglsten og dyrker teglstenens muligheder til sikre facadekombinationer. Det er den sidste type, der samles under betegnelsen "den nationale funktionelle tradition", der præger Vester Altan kvarteret.

Mursten & fuger

Periodens etageejdomme er oftest opført i udsøgte mursten, hvor der er lagt vægt på overflade, farve, tekstur mm. Typiske er der anvendt smukke blødstrøgne sten med en fint afdæmpet farvespil. Den gule tegl, der er fremstillet af blåler, havde tidligere primært været anvendt til gårdfacader samt på side- og baghuse, idet den er noget billigere at fremstille, men i denne periode kommer de frem på facaden igen, hvor de anvendes i kombination med brune eller røde tegl. Fugerne er ligeledes bearbejdede og de kan – for at understrege facadens vandrette inddeling – være indfarvede.

Jernbeton

Den internationale modernisme brugte flittigt jernbetonen, der gav arkitekter nye muligheder for konstruktioner og udtryk. I Vester Altan kvarteret er der ingen "rene" jernbetonhuse, men materialet er alligevel flittigt brugt ved altaner og ved de

karakteristiske fordakninger over indgangsdørene.

Betonen er et gammelt kendt materiale, og siden 1860'erne havde portlandcementen været et flittigt anvendt byggemateriale. I begyndelsen af 1900-tallet fandt man ud af at armere betonen med jern, hvorved man kombinerede de to materials egenskaber til at modstå hhv. tryk og træk. Denne konstruktionsform blev dels anvendt til opførelse af hele bygningsværker – såvel til industri-anlæg og villaer som til bygningsdele og etageadskillelser, altaner og fordakninger.

Tag

De funktionalistiske etageejendomme er enten opført med fladt tag – som "Vesterport", hvad der giver mulighed for ophold ("Ta get bliver fladt med legeplads for børnene" som Randers Amtsavis skriver i 1932) eller med traditionelle danske tegltage. Ligesom disse ejendomme var uden sidehuse og baghuse, for at give alle gode lejligheder med lys og luft, er de om regel også opført uden tagkviste. "Solgården" er opført med en særlig mansardtage, og de oprindelige kviste er en integreret del af facadekompositionen. Ellers er tagfladerne ubrudte.

BEVARINGSVÆRDIER

Bevaringsværdierne i de funktionalistiske etageejendomme i Vester Altan kvarteret er særligt knyttet til de helstøbte og velkomponerede facader og ikke mindst til de mange fine murværksdetaljer. De enkle og lette altaner og fordakninger er ligeledes en væsentlig del af de bærende bevaringsværdier. Hvor de originale vinduer stadig er bevarede, er det overordnet vigtigt at fastholde disse som en del af facadens udtryk.

De karakteristiske og gennemarbejdede indgangspartier med de høje trappevinduer med tynde sprosser er ligeledes en umistelig del af bevaringsværdierne

SÅRBARHED

De funktionalistiske etageejendomme er særligt sårbare overfor:

- Ændring i facadekompositionen – herunder blanding eller tilføjelse af nye muråbninger.
- Ændringer i det karakteristiske murværk og reparationer udført med sten i anden type og farve end de eksisterende.
- Ændring af fuger – herunder fugetype, mørteltype mm.
- Overfladebehandling af blank mur med tyndpuds, berapning e.lign.
- Overfladebehandling af støbte detaljer som fordakninger, vinduesindfatninger mm. der står i materialets farve.
- For kraftig afrensning af murværk og overflader.
- Overfladebehandling af naturstensdetaljer.
- Understøtning af "svævende" altaner og balkoner.
- Udskiftning af spinkle originale smedjernsgelændere til nyere kraftigere.
- Fjernelse af originale døre, porte og vinduer.
- Etablering af nye dominerende kviste eller store tagvinduer.

ANBEFALINGER

De murede funktionalistiske ejendomme udgør en af de sidste store epoker i det murede byggeri i Danmark. Den store koncentration af funktionalistiske ejendomme er en særlig kvalitet for kvarteret, og man bør sikre disse gennem en overordnet planlægning.

For de større anlæg som f.eks. Solgården og Vesterport er det altafgørende at hele bygningen behandles efter en samlet plan, der sikrer at den arkitektoniske helhed, der er en af de bærende bevaringsværdier, fastholdes.

For de enkelte bygningsdele skal det anbefales at:

Murværk

Ved reparationer af murværket bør anvendes sten af samme type og format som de tidligere anvendte. Ældre mursten kan skaffes ved genbrugslagre, der har specialiseret sig i dette.

Mursten til større istandsættelsesarbejder kan også specialfremstilles.

Fuger bør udføres som de eksisterende, hvad angår materialer og udformning og man bør inden arbejdet igangsættes lade mureren udføre en prøve til godkendelsen. Er man i tvivl om den eksisterende mørtels sammensætning, er der relativt simpelt at få lavet en analyse.

Facadeafrensning

Man bør ikke afrense murværk med synlige mursten for snavs med kemiske midler eller sandblæsning. Kemisk afrensning ændrer bl.a. farven og fremmer nedbrydningen. Sandblæsningen vil rive overfladen op og gøre den mere vandsugende og

dermed meget snavs-modtagelig samt udsat for frostskafer. Det samme gælder afrensning af beton og natursten.

Vinduer

Har bygningen endnu sine originale vinduer i behold, bør disse bevares, istandsættes og energiforbedres.

Der findes i dag firmaer, der har specialiseret sig i vinduesistandsættelse og man kan tilsvarende få indvendige forsatsrudesystemer, der er helt tætte og har en bedre isoleringseffekt end tilsvarende termovinduer.

Hvis man overvejer at skifte husets ældre originale vinduer ud med nye termovinduer af træ, plastik eller aluminium skal man for det første være opmærksom på, at de nye vinduer vil have en kortere restlevetid end de gamle, istandsatte vinduer, plus at de nye vinduer vil have højere vedligeholdelses-omkostninger, de vil tage mere dagslys fra rummene og de vil isolere dårligere for varmen.

Nye vinduer bør udføres som de oprindelige hvad angår konstruktion, materialer og udformning. Isolering udføres med indvendige forsatsvinduer. Ved mange af de funktionalistiske bygninger i Vester Altan-kvarteret er de oprindelige vinduer bevaret i trappeopgang eller i kældervinduer. Her kan man finde profiler og dimensionering på de oprindelige vinduer. Nye vinduer udføres som de oprindelige i enkeltlagsglas og kan forsynes med indvendige forsatsruder med energiglas, og derigennem opnå en bedre varmeisolering end tilsvarende vinduer med termovinduer. I perioden anvendte man ofte vinduer med tynde jernprofiler. Dette har muligvis været tilfældet på nogle af de ejen-

domme, der i dag har nyere vinduer i træ, plast eller aluminium.

Ved maling af vinduer bør man holde sig til de materialer og farver som oprindeligt er anvendt. Man bør ikke male vinduer i ældre bevaringsværdige bygninger med plastikmaling. Denne maling arbejder dårligt sammen med de øvrige materialer, og ved påføring af flere lag maling har det vist sig, at malingen bliver for tæt, så der sker en fugtophobning i træet, der kan medføre rådskader.

Til maling af ældre vinduer af træ anbefales det, at man anvender linolie-maling, der i parentes bemærket ikke skal tilføjes terpentin. Linolie-malingen skal stryges på i 2-3 meget tynde lag. På denne måde er tørretiden ikke længere end eksempelvis plastikmaling, d.v.s. 12 timer.

Døre

De ældre funktionalistiske ejendomme i Vester Altan-kvarteret har i usædvanlig grad bevaret de ældre døre, som er en integreret del af de karakteristiske indgangspartier. Trappepartierne er gennemarbejdede ned til mindste detalje med beslåning, dørhåndtag, sprosser mm. De mange elementer, der er "født" sammen danner en fin helhed, der er sårbar overfor ændringer. Derfor bør eksisterende gamle, originale døre altid repareres og istandsættes, frem for at skiftes ud, uanset hvor dårlig en tilstand de er i.

Hvis man skal udskifte en yderdør, f.eks. fordi den originale dør er væk, bør man enten udføre en nøjagtig kopi af den originale dør, eller, hvis de originale dør ikke kan rekonstrueres, vælge en ny dør med en helt enkel udformning. For de nyere ejendomme

som de modernistiske ejendomme i Vester Altan, vil man som regel kunne finde tegningsmateriale på bygninger.

Tage

Saddeltagene i kvarteret er oftest teglhængte med røde vingetegl – undtaget er Solgården, hvor der delvist er anvendt røde sortglaserede tegl. Tage, der i dag er belagt med vingetegl, bør fortsat lægges med vingetegl af samme type og kvalitet som de eksisterende. Man skal være særligt opmærksom på rygningen, der bør udføres traditionelt med rydningssten lagt i mørtel og ikke med påskruede rygningssten. Tage bør friholdes for nyere kviste eller større tagvinduer.

Altaner

De "fritsvævende" altaner og karnapper er en væsentlig del af bygningernes arkitektur, men selvom de er udformet, så de giver indtryk af at være selvbærende, er de det naturligvis ikke. Dækkene er støbt og er fastgjort i bygningens bjælkelang med langsgående jerndrager. Et problem, der kendetegner denne konstruktion er at de bærende profiler rustner og udvider sig, og sprænger betonen. Ved istandsættelse eller retablering af disse altaner bør man fastholde det oprindelige konstruktionsprincip og undlade at etablere løsninger med understøtninger eller søjler. Istandsættelse af disse altaner bør udføres af en ekspert, og i disse tilfælde bør man bede rådgiver eller håndværkere om referencer.

Jerngelændere

Hvor gelændere på kvarterets ældre bygninger er udført som traditionelt smedejern, hvor jernet er bearbejdet og samlet i essen eller med nitter, er de spinkle jerngelændere på modernismens bygninger al mindeligvis

udført med elektrosvajning. Samlingerne er udført fint, og ved reparationer skal man sikre sig at arbejdet bliver udført på samme niveau – dvs. uden store synlige svejseklatter i samlingerne.

Er gelændere rustne og nedbrudte, bør man slibe, male og rustbeskytte. De enkle og fint udformede gelændere bør sikres gennem almindelig vedligeholdelse. Ved større ombygninger kan man lade gelændere elektrogalvanisere. Galvaniseringen kan overmales efter at have stået ude i et årstid.

Man bør undlade pulverlakering, der i overflade og glans er væsentlig forskellig fra de eksisterende.

Ombygninger

De modernistiske ejendomme er opført som "færdige" og gennemtegnede værker, hvor de forskellige bygningsdele nøje er afstemt i forhold til hinanden. Derfor er det vanskeligt at tilføje nye elementer og bygningsdele uden at forstyrre facadens komposition. Det gælder hvad enten man vil tilføje nye kviste i tagetagen, bygge til eller lave nye altaner, inddækninger af eksisterende altaner mm.

Ved arbejder, der går ud over almindelig vedligeholdelse skal det anbefales, at man tilknytter en restaureringsarkitekt som konsulent på disse opgaver, således at man fortsat fastholder de bærende bevaringsværdier.

Man skal være opmærksom på at der gælder særlige forhold for bygninger der er klassificerede som bevaringsværdige, da disse er optaget i kommuneplanen som bevaringsværdige bygninger og bevaringsværdige

miljøer. Er man i tvivl om hvorvidt bygningen er bevaringsværdig, kan man kontakte kommunen eller søge i Kulturarvsstyrelsens database over fredede og bevaringsværdige bygninger, www.kulturarv.dk/fbb

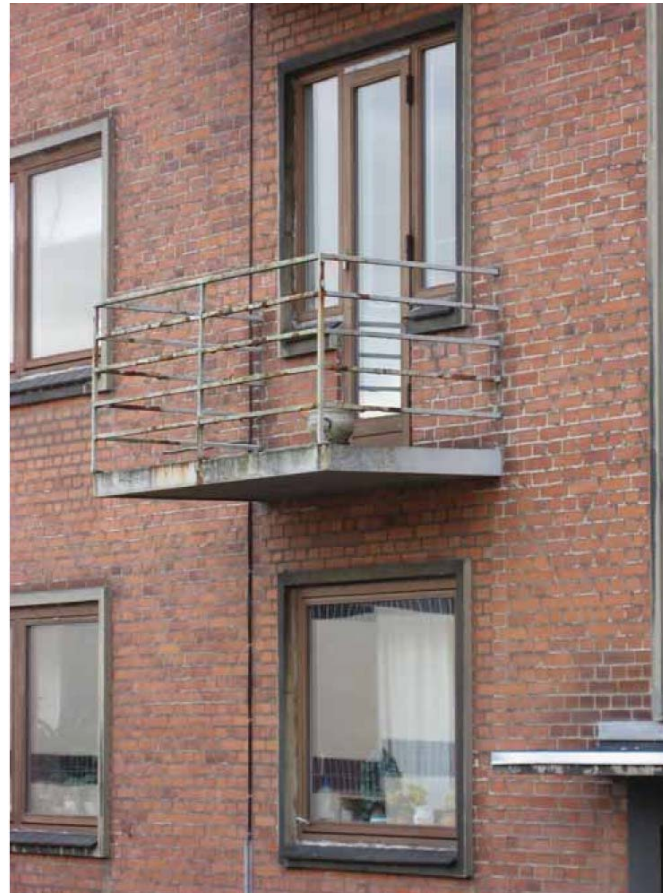

Vesterport tegnet af arkitekt Hjersing i 1932.
Bygningen, der fylder hele karréen ud, er typisk for perioden med den vandrette inddeling af murværket og de lodrette partier, der markerer de indvendige trapper.

Vesterport
Det flade tage skulle ifølge arkitektens vision benyttes til ophold og legeplads.

BYGGESKIK & BYGNINGSTYPER

Bredstrupvej 12 – opført 1935

Enkel og tidstypisk ejendom. Trappepartiet i denne opgang har bevaret den fine oprindelige opsprodsning. Vinduesindfatninger og altaner er bevaret i betonens egen farve.

Vinduerne er nyere og har en anden opdeling og udformning end de oprindelige vinduer. Dette er generelt for periodens bygninger i kvarteret, men hvis man ved næste vinduesudskiftning ønsker at styrke bevaringsværdierne, kan man lade sig inspirere af det originale, fint udformede og spinkle vindue, der er bevaret i trappen.

De tidstypiske altaner er en sårbar konstruktion, der kræver løbende vedligehold. Hvis man vil bibeholde bygningens bevaringsværdier er det vigtig, at man ved reovering eller udskiftning af altanerne bibeholder den lette karakter og ikke lave understøtning eller konsoller.

BYGGESKIK & BYGNINGSTYPER

Tidstypisk indgangsparti på Vesterport med den typiske vandrette fordakning over døren, den store helrudedede dør i lakeret træ.

Hobrovej 42
"Fritsvævende" altaner med støbte brystninger.

Kvarteret afgrænses mod Vesterterov af den gennemarbejdede bebyggelse fra 1940, der optager det skrånende terræn fint i facadekompositionen.

Vestervold 7 – opført 1948
Gennemført udført på et højt håndværksmæssigt niveau.

BYGGESKIK & BYGNINGSTYPER

Vester Altanvej 18 – opført 1939 med støbte vinduesindfatninger og fine balkoner med spinkelt og tidstypisk gelænder.

Hobrovej 50 - opført 1939
Vandrette bånd i røde tegl, fordakning over den helrudedede dør og gennemgående trappevindue.

Hobrovej 50 - opført 1939
Vandrette bånd i røde tegl, fordakning over den helrudedede dør og gennemgående trappevindue.

Hobrovej 38 - opført 1939
Vandrette bånd i røde og sorte tegl og indgangsdør indfattet i travertin. Over døren er de oprindelige tofarvede vinduer bevaret.

BYGGESKIK & BYGNINGSTYPER

Hobrovej 38 - opført 1939
Vandret inddeling i murværket og de for perioden typiske hjørnevinduer.

Hobrovej 38
Detalje af murværk. Bemærk de sorte studsfulger i indfarvet mørtel i de sorte sten.

Henvisninger til tekniske anvisninger på internettet, der behandler vedligeholdelse og istandsættelse af modernistiske bygninger.

Særlig interesseorganisation for modernismens bygninger - DOCOMOMO
International organisation, der arbejder med dokumentation og sikring af modernismens bygninger. I Danmark kontakt www.docomomo.dk

Kulturarvsstyrelsens 'Information om bygningsbevaring'
www.kulturarv.dk

Læs mere om vedligeholdelse af bevaringsværdige huse:

Arkitektur
Planlægning og projektering *Vedligeholdelse*
Fundamenter
Facader og skiltning
Etagedæk og skillevægge
Skorstene og ildsteder
Tage
Døre og vinduer
Trapper
Overfladebehandling
Fugt, råd og svampe
Tekniske installationer
Haver og belægninger
Byggematerialer

Vejledning til bevaringsværdige bygninger, udgivet af Socialministeriet
Bevaringsværdige bygninger, Sikring af bevaringsværdier
Center for Bygningsbevaring v. Søren Vadstrup, 2007. Link til PDF-udgave:
<http://www.social.dk/netpublikationer/2006/p10bog2411/pdf/publikation.pdf>

Bygningsbevarings-anvisninger fra Center for Bygningsbevaring i RAADVAD www.bygningsbevaring.dk

Murværk, facader og sokler
Bindingsværk
Vinduer
Smedejern
Støbejern
Overfladebehandling
Sandsten
Interiører
Tage

Almen information om byggeri, materialer og bygningsbevaring
www.kulturarv.dk

Information om bygningsbevaring med informationsbalde om bygningsbevaring, med beskrivelser af de enkelte bygningsdele og byggematerialer.

Randers Kommune, Stadsarkitektens kontor
Miljø og Teknik, Laksetorvet 1,
8900 Randers C
www.randers.dk

Bevaringsværdige bygninger i Randers Kommune, pjece udgivet af Randers Kommune og Bevaringsudvalget, se www.randers.dk

www.bygningsbevaring.dk

Center for Bygningsbevaring i Raadvad. Uddybende beskrivelser af traditionelle håndværksteknikker og byggematerialer – Link og oversigt over håndværkere, materialeproducenter. Rådgivning til private husejere.

www.bygningskultur.dk

Forskellige foreninger og interesseorganisationer, der arbejder med dansk bygningskultur. Anvisninger. Oversigt over håndværkere og materialeproducenter. Rådgivning.

www.bygerfa.dk

Byggeteknisk erfaringsformidling. Udarbejdet for professionelle, men kan også anvendes af private.

www.Brandteknisk-institut.dk

Dansk Brand- og sikringsteknisk Institut, bl.a. information om brandsikring af stråtage.

www.bvb.dk / www.bsf.dk

Byggeskadefondens erfaringer fra en række eftersyn i byfornyeede ejendomme og almene boliger.

www.hfb.dk

Håndbog for byggeindustrien. Links til byggeriets producenter og leverandører.

www.muro.dk

Murerfagets oplysningsråd.

www.taekkelaug.dk

Grundig information om stråtage - teknikker, kvalitetskrav, egnsbyggeskik mm.

www.trae.net

Omfattende oplysninger om træ, udvælgelse og anvendelse.

www.teknologisk.dk

Teknologisk Institut, træteknik.

www.mur-tag.dk

Teknologisk Institut, Murværkscenteret – Mur- og tagprodukter.

Lokale bevaringsforeninger:

Fonden til Bevaring af by og landskabskultur i Randers Kommune
v. Lars Malmstrøm, Vester Altanvej 26 1
.tv., 8900 Randers
admin@byoglandranders.dk
www.byoglandranders.dk

Fonden til bevarelse af gamle huse i Randers Kommune
www.gamlehuseranders.dk

Kulturhistorisk Museum, www.khm.dk

Randers Amts Historiske Samfund, www.historiskranders.dk